

การศึกษาของสตรีช่วง พ.ศ.2454 - 2475

สภาพของสตรีโดยทั่วไป

สตรีโดยทั่วไป

ทัศนะหรือพระราชนิยมของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ทรงมีต่อสตรีไทยนั้น จากที่ปรากฏในพระราชดำรัส พระบรมราชโองาหรือแผ่นแก้ บทพระราชนิพนธ์นั้น พระองค์ทรงกองการให้หญิงไทยเตรียมพร้อมด้วยคุณสมบัติของสตรี ไทยตามคติโบราณ คือ มีกริยามารยาทเรียบร้อย ระมัดระวังชื่อเสียงเกียรติยศของตน ดูแลกิจการบ้านเรือนไม่ให้บกพร่อง เก่งในค่านการครัว รู้จักแบ่งกายพองามไม่มากเกินไป แต่ในขณะเดียวกันทรงกองการให้สตรีมีการศึกษา คือ รู้หนังสือพอสมควรเหลือที่จะได้ พัฒนาตนเอง ขวนขวายหาความรู้รอบตัวให้เป็นคนทันสมัย ทันเหตุการณ์ ฉลาดเฉลียว ให้เป็นคนรู้จักใช้สติปัญญา ตลอดจนมีไหวพริบ<sup>1</sup> ก็จะพิจารณาได้จากพระราชนิพนธ์ในเรื่อง สมุทสาร เมื่อ พ.ศ.2457 แสดงทัศนะของพระองค์ที่ทรงมีต่อไว้ว่า

.....	.....
อันนารีที่คมสัน	กางแขนขันแกงยวนชาย
นางม่วงสีช่วงโชติ	เหลือองแกงโรจน์สีหลากหลาย
เสื่อแพรวแลดอกกลาย	นางแพรวหมสวนสมสวย
.....	.....
.....	.....
หนังสือฤาเจ้ารู้	พอควรอยู่แก่สตรี
ประเสริฐเลิศสนารี	เจ้าไม่ทิ้งสิ่งที่ควร

<sup>1</sup>กรรภิรมย์ สุวรรณานนท์, พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวกับการสร้างชาติ (วิทยานิพนธ์อักษรศาสตร์มหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2524), หน้า 175.

กิจการในบ้านช่อง	เจ้าข้าของสินทั้งมวล
ทุกสิ่งยกยกหญิงล้วน	จะขยันหมั่นทำงาน
ไม่เหมือนหญิงบางคน	สาละวนไม่เข้าการ
มัวยุ่งมุงแกสาร	จนลืมงานการบ้านเรือน
สาแคงแกววิชา	หนังสือมาจนแซเซือน
ยุ่งนักชักพันเพื่อน	หุงสรานไปจนไร้วัว
น้องพี่ลีลาถาก	แสนสามารถในการครัว
ช่างชวนและชวนยั่ว	ให้ที่ชิมลิ้มอาหาร <sup>๒</sup>

นอกจากนี้แล้วพระองค์ทรงถือว่า สตรีเป็นส่วนหนึ่งของสังคม เป็นกำลังสำคัญของชาติ เช่นเดียวกับบุรุษ และเพื่อสร้างให้สตรีกระทำหน้าที่กิจกล้าว ไกจะกองพยายามให้หญิง และชาย มีสิทธิเท่าเทียมกัน โดยพระองค์ทรงเป็นผู้นำในการเรียกร้อง และแก้ไขความเช้อ ตลอดจนประเพณีเก่า ๆ ซึ่งเป็นสาเหตุให้หญิงก้อยกว่าชาย จึงจะเห็นแนวพระประสงค์ได้ชัดเจนจากบทพระราชนิพนธ์ เรื่อง "เครื่องหมวยแห่งความรุ่งเรืองคือสถานภาพแห่งสตรี"<sup>๓</sup> ทรงกล่าววว่า

"... การห้ามผู้หญิง มิให้มีความสวยงามเติมทามที่ธรรมชาติได้ประสพให้ ตามบุคคลชนิกนี้ยังมีอยู่กราบไภ หญิงไทย ก็ะทนความเป็นทาสไม ไทกรานูนัน และเมื่อสภาพของสตรีเป็นเครื่องแสดงถึงความรุ่งเรืองของชาติ การที่ยังมีชายุที่พอใจกชช บังคับสตรี . . . ก็ยอมเป็นเครื่องแสดงววชาติไทยยัง ไมกาวหนาชนสู่ความรุ่งเรืองชั้นสูงควยประการฉะนี้ . . ." <sup>4</sup>

<sup>๒</sup> วิจารณ์ ชินะโยธิน, สตรีกับการศึกษาไทย การศึกษายุคใหม่ : (มีนาคม - เมษายน 2519), หน้า 4-12.

<sup>๓</sup> ใสว วัฒนเศรษฐ (รวบรวม) เกียรติคุณของพระมงกุฎเกล้า. (พระนคร: โรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, 2500), หน้า 497-498. (และดูรายละเอียดจากภาคผนวก ๗)

<sup>4</sup> เรื่องเดียวกัน

และจากสภาพทางสังคมที่ทำให้หญิงไทยถูกกดขี่ และฐานะของสตรีไทย  
ยังตกต่ำ และล้าหลัง สตรีในอารยประเทศมากเพราะ "ยังถูกผู้ชายเกลียดกัน และบังคับ  
ข่มขืนต่าง ๆ อยู่มาก เช่น ถูกชายให้เป็นโสเภณี<sup>5</sup> และถูกผู้ชายกดขี่ด้วยการมีภรรยา  
หลายคน ซึ่งพระองค์ทรงพระราชนิพนธ์เกี่ยวกับเรื่องนี้ก่อนหนึ่งว่า

" . . . ข้าพเจ้าเชื่อว่าไม่มีคนที่จะกล่าวว่าการมีเมียช้อยเป็นประเพณี  
โบราณซึ่งคนไทยหนุ่ม ๆ สมัยนั้นไม่ชอบเลย เพราะว่าเป็นประเพณีที่ล้าสมัย  
ซึ่งหนุ่ม ๆ ผู้ที่เฝ้ารับการศึกษามาอย่างฝรั่งรุ่งโรจน์เล็ก พวกหนุ่ม ๆ เหล่านี้  
เห็นว่าผู้ชายสมควรแก่คน "คีวีไลซ" สมัยใหม่ ซึ่งมีเมียออกนอกคอกกาแก่คน  
เคียวอย่างฝรั่ง . . ."<sup>6</sup>

เพราะพระองค์ทรงแสดงความคิดที่ว่า "ถึงเวลาแล้วที่ไทยควรมีธรรมเนียมมีเมียคนเดียว  
แต่ก็ไม่มีใครเต็มใจจะเป็นผู้ริเริ่มชนบธรรมเนียมนี้โดยเคร่งครัดเลย"<sup>7</sup> โดยพระองค์  
ทรงยกตัวอย่างถึงว่าคนที่ไปเรียนยุโรปกลับมา ซึ่งมักจะอ้างตัวเองว่าทันสมัยก็ยังนิยมมี  
เมียมาก ๆ ซึ่งถ้าหากว่าใครมีเมียคนเดียว อาจจะถูกหาว่าเป็นคนใจชั่วช้า โดย  
พระองค์ทรงตั้งความหวังไว้ว่า "เมื่อไรหญิงไทยก็ ๆ พร้อมใจกันตั้งกติกายอมเป็น  
เมียคนที่เลี้ยงหญิงไว้อย่าง เลี้ยงไก่เป็นฝูง ๆ เทา ๆ นั้นแหละ ซึ่งผู้ชายก็จะคง  
กลับความคิดและเปลี่ยนความประพฤติ"<sup>8</sup> และจากบทพระราชนิพนธ์เรื่อง "การคาหญิงสาว"  
ที่ทรงกล่าวถึงสภาพการเป็นเมียลับ หรืออนุภรรยาว่าเท่ากับการถูกขูดเลือดเงิน เมื่อ

<sup>5</sup> หจข. เอกสาร ร.6 น.1/9 เรื่องหญิงนครโสเภณี (31 พฤษภาคม -  
25 มิถุนายน 2455)

<sup>6</sup> เทพชู หับทอง, พระราชนิพนธ์ของรัชกาลที่ 6 ใน "สยาม" มปป. มพท.  
หน้า 29

<sup>7</sup> รวบรวมจิกิ (นามแฝง), "หัวใจชายหนุ่ม" รวบรวมจากหนังสือพิมพ์สุริยสาร  
มพท. มปป.

<sup>8</sup> เรื่องเดียวกัน

ชายเมื่อแล้วก็ขับไล่ไล่ส่ง หญิงเหล่านี้ก็ไม่มีทางทำอะไรได้ เพราะชายมีไถ่ห่านอกเหนือกฎหมาย และมีกามารคาของหญิงสาวตกลงยกลูกสาวให้แล้ว หรือตัวเองอยู่กับชายด้วยแล้ว ส่วนการเลิกหรือหย่าก็ไม่ผิดกฎหมาย หญิงบางคนเมื่อผู้ชายทิ้งก็จะประพฤติตัวไปในทางเสื่อมเสียยิ่งขึ้นโดยการเป็นโสเภณี<sup>9</sup> ซึ่งจะก่อให้เกิดปัญหาทอสังคมได้ และถ้าจะพิจารณาจากบทพระราชนิพนธ์สนทนหญิงแล้ว พระองค์ยังทรงกล่าวถึงกามารคาของหญิงที่มีส่วนในการช่วยอบรมสั่งสอนบุตร เพื่อให้เขาเข้าใจ และรู้สึกในความรับผิดชอบในหน้าที่ของกามารคา ขอให้แรงงานกอนที่จะถึงอายุพอสมควรจะรู้หน้าที่ และอย่าให้เขาแต่งงานอย่างที่เราเรียกว่า โดยธรรมดาโลก หรือยอมให้เขาเป็นเมียลี้ลับเป็นอันขาด<sup>10</sup> เพราะว่า "เมียลี้ลับยอมเป็นของชั่ว และคนเราทั้งหลายจะถูกทอนการแต่งงาน ซึ่งถูกทำโดยเบียดเบียนและสุจริต และเป็นไปโดยประกาศ หรือจดทะเบียนขอเจ้าพนักงานได้ ขอให้แต่งงานเป็นไปเพื่อเกียรติยศ มีชื่อเสียงที่จะปกปักษ์รักษาเป็นความลับเลย"<sup>11</sup>

นอกจากนี้แล้วพระองค์ทรงส่งเสริมสถานภาพทางสังคมของสตรีไทยให้ดีขึ้นกว่าเดิม โดยการยอมรับให้สตรีมีโอกาสเข้าร่วมกิจกรรมทางสังคมได้ เท่าเทียมกับบุรุษ เช่น พระราชทานพระบรมราชานุญาตให้สตรีสมัครเข้าเป็นสมาชิกของสโมสรเสือป่าได้<sup>12</sup> ตลอดจนให้มีการเล่นละครที่ใช้ชายจริงหญิงแท้แทนพระราชาวงไถ่ ก็เท่ากับ

<sup>9</sup> ใสว วัฒนเศรษฐ์, เรื่องเดียวกัน. หน้า 457-460

<sup>10</sup> ใสว วัฒนเศรษฐ์, เรื่องเดียวกัน

<sup>11</sup> เรื่องเดียวกัน

<sup>12</sup> กรรภิรมย์ สุวรรณานนท์, พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวกับการสร้างชาติไทย, หน้า 175

\*ในสมัยอยุธยา-รัตนโกสินทร์ตอนต้น การเล่น "ละครใบ้" จะใช้ผู้หญิงล้วน และแสดงในพระบรมมหาราชวังเท่านั้น ดังนั้นผู้เล่นจึงเป็นเฉพาะสตรีที่อยู่ในพระบรมมหาราชวังเท่านั้น สตรีไทยทั่วไปจะแสดงออกในการแสดงละครไม่ได้ ส่วนละครนอก-พระมหาราชวังที่แสดงกันนั้นในสมัยนั้น เรียกว่า "ละครนอก" ซึ่งผู้แสดงก็ใช้ทั้งละครที่เป็นผู้ชายล้วน

ว่าเปิดโอกาสให้สตรีได้มีการแสดงออกมากขึ้นกว่าเกิมนั้นเอง และสิ่งหนึ่งที่พระองค์ทรงริเริ่มทำ และมีประโยชน์ต่อสตรีทราบเท่าทุกวันนี้ก็คือ "การออกประกาศพระราชบัญญัติว่าการค้าหญิง และเด็กหญิงขึ้น"<sup>13</sup> ซึ่งในสาระสำคัญของ พระราชบัญญัตินี้ ได้กล่าวถึง การที่รัฐบาลมีนโยบายจำกัดโสเภณีขึ้น เพื่อความเป็นระเบียบเรียบร้อยของสังคม หรือถ้าจะให้มันก็ให้น้อยที่สุด<sup>14</sup> ซึ่งพระราชบัญญัติฉบับนี้ ก็ส่งผลให้ในสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ออกพระราชบัญญัติว่าด้วยการเกิมนทางเข้ ออกพระราชอาณาจักรสยาม พ.ศ. 2468 ทั้งนี้เพราะว่า ได้มีการประชุมนานาชาติระหว่างประเทศว่าด้วยการค้าและการหญิง ไปทำอนาจารโดยที่ประเทศไทยได้ให้ความร่วมมือในการประชุมนี้ด้วย โดยการส่งผู้แทนเข้าร่วมประชุมด้วย และร่วมมือในการปราบปรามการค้าหญิง และเด็กหญิงโดยออกพระราชบัญญัติว่าด้วยการค้าหญิง และเด็กหญิงขึ้นใน พ.ศ. 2471 ด้วย<sup>15</sup>

<sup>13</sup> หจข, เอกสาร ร.6 น. 1/9 เรื่องหญิงนครโสเภณี (31 พฤษภาคม - 25 มิถุนายน 2455)

<sup>14</sup> เรื่องเดียวกัน

<sup>15</sup> เรื่องเดียวกัน

\* เกี่ยวกับเรื่องพระราชบัญญัติฉบับนี้ จากการสัมภาษณ์ ศาสตราจารย์ ลินจี้ หุวานนท์ ท่านได้ให้ข้อชี้แจงว่าตามกฎหมายจริง ๆ แล้ว ยังมีข้อมบทพระองค์อยู่ที่ว่ามีใครโกง โทษผู้กระทำความผิดอย่างรุนแรงมีการลงโทษแก่เฉพาะสตรี ส่วนชายถ้าหากสมคบกับสตรี ทำการฝ่าฝืนกฎหมายก็ไม่มีควมผิดด้วย แต่อย่างไรก็ตามกฎหมายนี้ก็ช่วยให้สตรีมีสิทธิและเสรีภาพที่ขึ้นมากกว่าเดิม ถ้าจะพิจารณาในแง่ของกฎหมายและสังคมแล้ว เพราะช่วงป้องกันมิให้หญิงและเด็ก ถูกล่อลวงค้าประเวณี ซึ่งก็เท่ากับว่าเป็นการช่วยสตรีด้วยนั่นเอง ซึ่งพระราชบัญญัติฉบับนี้มีชื่อว่า เป็น "กนแบบ" ในการร่างพระราชบัญญัติเกี่ยวกับสตรีต่อมา (สัมภาษณ์ ศาสตราจารย์ ลินจี้ หุวานนท์, 13 ตุลาคม 2529)

### สตรีในพระบรมมหาราชวัง

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น สตรีในราชสำนัก หรือที่ เรียกว่า "ฝ่ายใน" นั้นต่างมีหน้าที่ประจำการบริหารในราชสำนัก แก่ต่อมา ในปลายรัชกาลของพระองค์ทรงเห็นว่าฝ่ายในที่อยู่ในพระราชวังนั้นอยู่กันอย่างแออัด และมีการเจ็บป่วยกันบ่อย พระองค์จึงทรงสร้างวังต่าง ๆ ให้แก่ พระราชโอรสของ พระองค์ นางสนมหรือเจ้าจอมต่าง ๆ ที่มีพระราชโอรสก็ย้ายไปอยู่กับบุตรของตนบ้าง บางส่วน แก่การย้ายวังของพระราชโอรสต่าง ๆ ทลออกจนฝ่ายในยังไม่เรียบร้อย พระองค์ก็ทรงสวรรคต ต่อมาเมื่อสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวพระองค์ ทรงดำเนินนโยบาย ความสมเด็จพระราชปิตุจฉา คือ อนุชากิติให้เจ้าจอมมารดา พระสนม ต่าง ๆ ย้ายไปอยู่กับโอรส ถ้าไม่มีโอรสคือ มีพระธิดาพระองค์ทรงให้อยู่ที่วังสวนสุนันทา หรือถ้าใครไม่ยอมอยู่กับบิดามารดาของตนเองก็ไป<sup>16</sup> ซึ่งเป็นเหตุให้ราชสำนักที่เคย สนุกสนานครึกครื้น (ถึงที่กล่าวมาแล้วในบทที่ 3) กลับซบเซาลงในสมัยพระมงกุฎเกล้า เจ้าอยู่หัว และนอกจากนี้แล้วพระองค์ทรงมอบงานในหน้าที่ของฝ่ายในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวให้แก่ทหารมหาดเล็กคนสนิทของพระองค์ ทั้งขอความพระราช คำวโรกาสของพระองค์คนหนึ่งว่า

" . . . มหากุเล็กทุกกระหม่อม ท่านผู้ใหญ่อย่างงานนอก ๆ . . . แก่  
มหากุเล็กของฉุไม่ไช่เช่นนั้น มหากุเล็กฉุเหมือนทหารขุนนางมากกว่า  
เพราะฉุไม่ไช่ผู้ใหญ่อย่างทุกกระหม่อม มหากุเล็กฉุจริงมีอยู่บางคน ซึ่งมี  
หน้าที่รับใช้อย่างสนิทสนม และเป็นของฉุแท้ ๆ เหลือที่จะหวัง ไกว่าจะ  
นิยมบุคคลผู้อื่น ๆ ยิ่งกว่าฉุ . . . " <sup>17</sup>

<sup>16</sup> สัมภาษณ์ นค.เนือง นิลรัตน์, ข้าหลวงสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้า-  
เจ้าอยู่หัว, 18 ตุลาคม 2529.

<sup>17</sup> หจข, เอกสาร ร.6 บ.3.1/64 พระราชหัตถเลขาของพระบาทสมเด็จพระ  
พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ถึงเจ้าพระยายมราช 4 มี.ย. รศ. 130.

อาจกล่าวได้ว่าพระองค์ทรงไข่มหากเล็กทั้งกิจการฝ่ายหน้า และกิจการฝ่ายใน ส่วนฝ่ายในที่ยังคงอยู่ในพระบรมมหาราชวัง พระองค์ทรงมอบให้ สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ เป็นผู้ดูแลแทนโดยที่ระเบียบราชการฝ่ายในก็ยังคง เช่นเดิม จะมีเพียงบางในเรื่องของบรรดาศักดิ์ เช่น เพิ่มบรรดาศักดิ์ "คุณ" แก่ฝ่ายในที่รับใช้พระมเหสี และพระราชธิดา ซึ่งต่อมา ในรัชสมัย พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ได้ทรงพระราชทาน วโรกาสให้สตรีที่รับราชการในพระบรมมหาราชวัง รับราชการสนองพระเดชพระคุณ และทรงแต่งตั้งตำแหน่งนางสนองพระโอษฐ์ และนางพระกำนัลขึ้น โดยให้ท้าวนางขึ้นมาเป็นผู้นับคัมภีร์ชา เป็นคน ดังนั้น กิจการฝ่ายในก็เริ่มลดบทบาทลงเรื่อย ๆ ในสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวจนถึง สมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวนั่นเอง<sup>18</sup>

ภายหลังจากการสวรรคตของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จนกระทั่งเปลี่ยนแปลงการปกครองนั้น คนไทยอยู่ภายใต้การปกครองของพระมหากษัตริย์ 2 พระองค์คือพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว และการศึกษาภายใต้พระมหากษัตริย์สองพระองค์นี้กล่าวได้ว่า ใ้มีการเปลี่ยนแปลงหลาย ๆ อย่าง ซึ่งเป็นผลมาจากที่พระองค์ทรงมีจุดมุ่งหมายในการจัด คือ

- 1) เพื่อขยายการศึกษาให้แก่ประชาชน
- 2) เพื่ออาชีพ \*

ในด้านการขยายการศึกษาให้แก่ประชาชนนั้น ในสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น ก็จะพิจารณาได้จากข้อความจากพระราชดำรัสตอนหนึ่งว่า

<sup>18</sup> เรื่องเดียวกัน

\*คัดแปลงจาก มนุษย์ สารโรจน์, 17-51.

" . . . ประเทศทั้งหลาย ย่อมเจริญได้ด้วยการศึกษาประเทศใด  
ปราศจากการศึกษา ประเทศนั้นคงเป็นป่าเถื่อนประเทศต่าง ๆ ย่อมมี  
ศิลาปฏิชาการต่าง ๆ กัน . . . เราก็มีสติปฏิชาการของเรา เราจึงจะ  
คงช่วยกันทำนุบำรุงให้เจริญขึ้น . . . " <sup>19</sup>

และนอกจากนี้แล้วพระองค์ยังชี้ชวนให้ประชาชนหันมาสร้างโรงเรียนแทนการสร้างวัด  
ซึ่งมีอยู่เป็นจำนวนมากแล้ว เพราะในแต่ละท้องที่ยังต้องการโรงเรียนสำหรับให้ประชาชน  
ศึกษาอยู่เป็นจำนวนมาก ซึ่งพระองค์ทรงมีพระราชหัตถเลขาถึงพระยาวิสุทธิสุริยศักดิ์ เพื่อ  
ชี้แจงให้ประชาชนเข้าใจก่อนหนึ่งว่า

" . . . ถ้ามีผู้ใดมีน้ำใจศรัทธา และมีความประสงค์จะหาบุญให้ได้  
ณฐานสูงส่งงามจริงทั้งยังเป็นที่พระราชาหฤทัยแห่งพระเจ้าแผ่นดินถวาย  
แล้วก็ขอให้สร้างโรงเรียนเด็ก การที่จะสร้างวัดขึ้นใหม่ ไม่ของถวาย  
พระราชนิยม . . . " <sup>20</sup>

ประกอบกับว่าการศึกษาที่จัดขึ้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว  
จนกระทั่งถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ยังจัดได้ค่อนข้างช้า และ  
จำนวนนักเรียนก็ยังน้อย ถึงปรากฏจำนวนพลเมือง ในปี พ.ศ. 2453 มีทั้งสิ้น 8,117,953  
คน<sup>21</sup> ซึ่งมีจำนวนปริมาณหนึ่งในสามเท่านั้น ก็เท่ากับว่าพลเมืองอีกสองในสามยังไม่มี  
โอกาสนั่นเอง พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้พยายามจัดการศึกษาให้  
ประชาชนมากขึ้น โดยพยายามขยายการศึกษาซึ่งขยายในลักษณะ 2 ลักษณะ คือ

<sup>19</sup>สำนักราชเลขาธิการ แห่งที่ 314 พระราชดำรัสตอบคำกราบบังคมทูล  
พระกรุณาถวายเสื่ออาจารย์ของโรงเรียนมหาดเล็กหลวงในพระบรมราชูปถัมภ์  
29 ธันวาคม พ.ศ. 2456

<sup>20</sup> หอวิชาวุฒานุสรณ์, รัชพระราชบันทึกถึงพระยาวิสุทธิสุริยศักดิ์ ลงวันที่ 7  
กค. รศ. 130 (พ.ศ. 2454) และ หจช, เอกสาร ร. 6 ศ. 4/90 เรื่องโรงเรียน  
วัดสุทธาวาราม และประกาศพระราชนิมิตในการสร้างโรงเรียน

<sup>21</sup> หจช. เอกสาร ร. 6 ศ. 10/13 เรื่องเจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี  
ทูลเกล้าถวายความเห็นที่จะจัดการศึกษา รศ. 131 สำหรับพระราชวินิจฉัย คราวที่ 1.



1) ขยายการศึกษาออกไปสู่ประชาชนโดยพยายามให้ประชาชนได้รับการศึกษาโดยทั่วถึง ลักษณะของการขยายการศึกษา ได้แก่ การออกพระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ.2464

2) ขยายการศึกษาโดยจัดการศึกษาใหม่จำนวนมากขึ้น นั่นคือจัดใหม่ทั้งระดับประถมศึกษา มัธยมศึกษา และอุดมศึกษานั้นเอง

การจัดการศึกษาเพื่อให้ประชาชนได้รับการศึกษาอย่างกว้างขวาง มิใช่เพียงเริ่มจากรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว แต่เริ่มมาแล้วในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในการจัดการศึกษาเพื่อทวยราษฎร์ โดยตั้งโรงเรียนสำหรับราษฎรขึ้นแห่งแรกที่วัด มหรรณพาราม และพยายามจัดให้ทั่วถึง กล่าวคือ " . . . เจ้านายตระกูลชั้นเป็นต้นไป ทลออกจนถึงราษฎรที่ต่ำสุด จะให้มีโอกาสได้เล่าเรียนเสมอกัน ไม่ว่าขุนนาง ว่าไพร่ เพราะฉะนั้นจึงบอกได้ว่า การเล่าเรียนในเมืองเรา เกียวนี้จะเป็นข้อสำคัญอันหนึ่ง ซึ่งฉันจะอุทิศสาคะจัดให้เจริญขึ้นได้ . . ." <sup>22</sup>

พระองค์ได้พยายามกระจายการศึกษาให้แก่ประชาชน แต่ทว่ายังไม่ทั่วถึง เพราะต้องรับจัดการศึกษาสำหรับพวกที่จะรับราชการในหน่วยงานที่จัดตั้งขึ้นใหม่ (ดูรายละเอียดในบทที่ 3) และจุดประสงค์นี้ได้เป็นผลสืบเนื่องมาจนถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว นั่นคือใน พ.ศ.2454 (1 มค.2454) เสนาบดีกระทรวงธรรมการได้เสนอร่างโครงการประกาศจัดการศึกษาของมณฑลกรุงเทพฯ โดย "ให้ผู้ปกครองเด็กทั้งปวงส่งเด็กหญิง แลชาย ซึ่งมีอายุย่างเข้า 8 ปีแล้ว อันสมควรจะเข้าเรียนให้ได้เล่าเรียนทุกคนในสถานที่โรงเรียนใดโรงเรียนหนึ่งตามความพอใจ"<sup>23</sup> และต่อมาได้มีร่าง "ระเบียบการจัดการศึกษาสำหรับประเทศสยาม" โดยกำหนดว่าให้การศึกษา

22

พจข. เอกสาร ร.6 ศ. 2/2 ร่างพระราชบัญญัติบังคับให้เด็กได้เล่าเรียนพุทธศักราช 2457.

23

พจข. เอกสาร ร.6 ศ.10/5 เรื่องประกาศจัดการศึกษาของทวยราษฎร์ของเสนาบดีกระทรวงนครบาล 1 เมษายน 2454

ชั้นต้นคือมูลศึกษา "เป็นหน้าที่ของราษฎรทุกคน จะต้องเรียนให้รู้ ไม่ว่าจะชาย แลหญิง" และจำต้องให้ผู้ที่เรียนอยู่ทุกระแวงมาน ให้ออกแก่จำนวนเด็กชาย และเด็กหญิงที่มีอายุ ระหว่างเล่าเรียนทั่วพระราชอาณาจักร แต่ร่างระเบียบการนี้ไม่มีการประกาศใช้เพราะ ไม่เป็นที่ยอมรับของเสนาบดีกระทรวงต่าง ๆ ในที่ประชุม ต่อมาเมื่อเจ้าพระยาพระเสด็จ สุเรนทร์วิบูลย์ (มรว.เบ็ญ มาลากุล) ดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงธรรมการได้ ไม่นานนักก็ได้ร่าง "ความเห็นที่จะจัดการศึกษา รศ.131" ยื่นทูลเกล้าถวาย เพื่อให้มีการจัดการศึกษามูลศึกษาบังคับโดยให้ราษฎรมีความรู้เพียงปฏิบัติของคนที่จำเป็นของรัฐ คือ เป็นคนมีวิชาที่จำเป็นจะต้องใช้อยู่ทุกวันนี้คือ วิชาหนังสือ และเลข . . . วิชาความรู้ วิชาชีวิต และทรัพย์สินสมบัติขอเสียโดยกำหนดให้เด็กอายุ ระหว่าง 7-14 ปี ให้เรียน วิชาที่ควบคู่กับวิชาการควย<sup>25</sup> แต่ก็ไม่มีผลบังคับใช้อีก และต่อมาเมื่อ พ.ศ.2457 เจ้าพระยาพระเสด็จ ได้ร่างพระราชบัญญัติภาคบังคับสำหรับบังคับให้ประชาชนได้เข้า เล่าเรียนในชั้นประถมศึกษา โดยเรียกว่า "พระราชบัญญัติลักษณะบังคับให้เด็กเล่าเรียน"<sup>26</sup> ในใจความสำคัญตอนหนึ่งในร่างพระราชบัญญัตินี้ได้กล่าวว่

" . . . เพราะเหตุสมัย และความเป็นไปของบ้านเมืองได้เปลี่ยนแปลง มาดังนี้จึงจำเป็นต้องบำรุงศิลปวิทยาการ ทั้งปวงของเราให้เจริญขึ้นป้องกัน เช่นนี้ ก็โดยแต่รัฐบาลผู้ใหญ่ทุกคน แม้ในชั้นต้นเพียงเด็กชายก่อนใครรับการ บิดทักสั่งสอนให้หัวหน้ากันเพื่อทำให้พองกว้าง จึงจะโดยออกทั้งาม . . ."<sup>27</sup>

เจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทร์วิบูลย์ ได้ยกเหตุผลสำคัญ 2 ประการเพื่อให้เห็นความ สำคัญของร่างพระราชบัญญัตินี้ คือ

1. เพื่อเป็นการสร้างให้ราษฎรได้ตระหนักในการศึกษาวิชาที่ ันจำเป็นต่อสถานภาพของตน ไม่มุ่งแต่การเรียนสายสามัญเพื่อเข้ารับราชการ แต่เพียง อย่างเดียว

24 เรื่องเดียวกัน

25 หจช. เอกสาร ร.6 ศ.10/7, เรื่องเดียวกัน.

26 หจช. เอกสาร ร.6 ศ.2/2. เรื่องเดียวกัน

27 เรื่องเดียวกัน



2. เพื่อเป็นเครื่องควบคุมการศึกษาที่มีผู้ตั้งขึ้นเป็นโรงเรียน  
 ราษฎร โดยให้มีเจ้าหน้าที่ที่มีอำนาจตรวจตราดูแลอย่าให้สอนแตกต่างจากที่กำหนดให้  
 และชักจูงไปในทางที่เสียเวลาเปล่าโดยหาประโยชน์มิได้ หรือหันเหไปในทางที่ผลร้าย  
 บังเกิดในอหิชาศัยใจคอของพลเมือง<sup>28</sup> ซึ่งไม่มีผู้ใดโต้แย้งในหลักการและความสำคัญ  
 ของพระราชบัญญัติฉบับนี้ แต่เสนาบดีกระทรวงต่าง ๆ ไม่เห็นด้วยกับการบังคับเรียกเก็บ  
 เงินจากรษฎรเพื่อบำรุงการศึกษาสำหรับโรงเรียนประชาบาลระดับประถมศึกษา<sup>29</sup>  
 เพราะเสนาบดีกระทรวงพระคลังมหาสมบัติเกรงว่าจะเป็นการกระทบกระเทือนถึงรายได้  
 ภาษีที่เก็บเข้าส่วนกลางของรัฐบาล เพราะ "ถ้าให้ใช้วิธีแบ่งเงินเก็บภาษีอากรท้องถิ่น  
 ซึ่งรัฐบาลจะตองนำมาใช้ในการสร้างถนนคลองชลประทานต่าง ๆ นั้นย่อมเป็นผลเสียก่อ  
 แบบแผนการปกครอง เพราะรัฐบาลจำจะต้องให้ความสำคัญของเส้นทางคมนาคม  
 มากกว่าเพื่อสวดทอการเข้าไปจัดการปกครองของรัฐในเซกชนบท<sup>30</sup> และจากข้อโต้แย้ง  
 ของเสนาบดีนี้ทำให้เจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี ไม่สามารถประกาศ พระราชบัญญัติ  
 บังคับการศึกษาได้ ต่อมาเมื่อเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีเป็นเสนาบดี กระทรวงธรรมการ  
 ได้มีความคิดเห็นสอดคล้องกับเจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี ที่จะขยายการศึกษา

<sup>28</sup> หจช. เอกสาร ร.6 ศ.10/13. เรื่องเดียวกัน.

<sup>29</sup> หจช. เอกสาร ร.6 ศ.10/15. เรื่องประกาศจัดการศึกษาของทวยราษฎร  
ของเสนาบดีกระทรวงนครบาล 1 เมษายน 2454.

<sup>30</sup> เรื่องเดียวกัน.

\* จากการสัมภาษณ์ มล.ปิ่น มาลากุล เมื่อวันที่ 20 ตุลาคม 2529 ท่าน  
 ได้ให้เหตุผลว่า สาเหตุของการที่ยกเว้นการประกาศพระราชบัญญัติการศึกษาเฉพาะมณฑล  
 กรุงเทพฯ เพราะมณฑลกรุงเทพฯ ในขณะนั้นประกอบไปด้วย ประชากรที่มาจากต่างท้องที่  
 มากมายยากแก่การควบคุมและบังคับ และมณฑลกรุงเทพฯเอง การจัดการศึกษาก็มีมาก  
 อย่างทั่วถึง เมื่อเปรียบกับมณฑลอื่น ๆ เพราะมีทั้งโรงเรียนรัฐบาล และโรงเรียนราษฎร

ให้เป็นการศึกษาแห่งชาติกล่าวคือให้คนทั้งชาติได้เล่าเรียนในโรงเรียนตาม  
 อัตรภาพ ทั้งในค่านสามัญศึกษาและวิสามัญศึกษา โดยค่านสามัญศึกษาให้รู้อาน เขียน  
 ค่านวมเลข ตลอดจนจรรรยาเพื่อฝึกหัดกริยา วาจาให้ประพฤติดี ละเว้นความชั่ว  
 รู้จักรักษาร่างกาย ชีวิต และทรัพย์สิน ค่านวิสามัญศึกษาให้เล่าเรียนตามความสามารถ  
 และอาชีพ พื้นภูมิหลังของวงศ์ตระกูลของตน<sup>31</sup> โดยที่ท่านมักจะยกคำกล่าวของกวีชาว  
 อังกฤษคือ บราวน์นิ่ง ที่กล่าวว่า "อย่าเพียรสร้างยักษ์และเทวดาเลย จงพยายามยกคน  
 ทั้งชาติให้สูงขึ้นพร้อมกันเถิด"<sup>32</sup> คือ พยายามจัดการศึกษาให้แก่ประชาชนโดยทั่ว ๆ ไป  
 ให้ประชาชนได้รับการศึกษามากที่สุดมีใจจดใจจ่อเพื่อคนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งที่จะมีโอกาสทาง  
 การศึกษาเท่านั้น โดยท่านเห็นสอดคล้องในแง่ที่ว่า "การศึกษาจะต้องผันแปรเป็น  
 การศึกษาสำหรับชาติ ( *Nation for the Nation* ) เมื่อฐานะแห่งชาติ คือ คนทั้งหมดได้  
 เขยิบสูงขึ้นแล้วย่อมมีกำลังที่จะแข่งขันหรือต่อสู้กับชาติอื่น ๆ ไ้ทุกวิถีแห่งอาชีพ"<sup>33</sup> และ  
 เมื่อวันที่ 17 พฤศจิกายน 2462 ท่านได้นำแผนการศึกษาแห่งชาติที่ได้ปรับปรุงจาก  
 โครงการศึกษา ร.ศ.131 และโครงการ พ.ศ.2458 อีกครั้งหนึ่งเพื่อให้จัดการศึกษา  
 บังคับ โดยได้รับความเห็นชอบจากพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว และ  
 เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี โดยยอมให้ประกาศใช้เป็นพระราชบัญญัติการศึกษาทั่วทุกมณฑล  
 ยกเว้นมณฑลกรุงเทพฯ ซึ่งในขณะนั้นยังไม่ได้รับอนุมัติในเรื่องงบประมาณจากกระทรวง  
 การคลัง หรือแม้แต่สมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพเองก็วิจารณ์ว่าเป็นการหักหาญ  
 และยังไม่สมควรแก่เวลา เพราะพระองค์ทรงเห็นว่าการศึกษาในขณะนั้นจัดได้  
 ยังไม่ทั่วถึง ถ้าจะจัดอย่างให้ประชาชนได้รับการศึกษาอย่างกว้างขวางแล้วจะต้องใช้เวลา

<sup>31</sup> หจข., เอกสาร ร.6 ศ.10/42 แผนการศึกษาชาติ (17 พฤศจิกายน -  
 28 พฤศจิกายน 2462).

<sup>32</sup> เรื่องเดียวกัน

<sup>33</sup> หจข., เอกสาร ร.6 ศ.10/42, เรื่องเดียวกัน.

ในการเตรียมงาน เตรียมคน ตลอดจนจะต้องมีความพร้อมในด้านการเงินมากกว่าที่เป็นอยู่ ในความเห็นของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาเทวัญวิมลคุณากรในขณะนั้นคือยังไม่ควรจัดการศึกษาออกไปให้ประชาชนโดยทั่วไปนั่นเอง

ในด้านการศึกษาให้เพิ่มมากขึ้นนั้น ในสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว การจัดการศึกษานั้นการจัดการศึกษานั้นว่าได้ครบตั้งแต่ระดับประถมศึกษา มัธยมศึกษา ตลอดจนระดับอุดมศึกษา

### การศึกษาเพื่ออาชีพ

การจัดการศึกษาโดยเน้นด้านอาชีพในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เกิดขึ้นเพราะสาเหตุสำคัญ 2 ประการ กล่าวคือ

- 1) เพื่อลดความสำคัญของการผลิตบุคคลเข้ารับราชการ
- 2) ปัญหาเศรษฐกิจภายในประเทศ

การจัดการศึกษาที่จัดขึ้นในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ก่อให้เกิดปัญหาสำคัญในเวลาต่อมา คือ "ความนิยมรับราชการ" หรือความนิยมเป็นเสมียน ซึ่งปัญหานี้ สมเด็จพระมหามหาจักรีบรมราชูปถัมภ์ทรงมีลายพระหัตถ์ถวายพระพร ใน พ.ศ. 2448 โดยได้กล่าวถึงปัญหาการศึกษาว่า "อาทมาเห็นว่าการ

\* ในด้านการจัดประถมศึกษาได้มีการขยายการศึกษาให้แก่ประชาชนโดยตราเป็นพระราชบัญญัติประถมศึกษา บังคับให้ประชาชนส่งบุตร และธิดาเข้าศึกษาในโรงเรียน ในด้านมัธยมศึกษา ก็ได้ขยาย โรงเรียนมัธยมศึกษาให้มีจำนวนมากขึ้น ในระดับอุดมศึกษา ก็ได้จัดตั้งมหาวิทยาลัยเป็นครั้งแรก คือ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (ศึกษารายละเอียดได้จาก มนูญ สาขโรจน์, นโยบายการจัดการศึกษาสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2453-2468) ปริชญานีพนธ์ การศึกษามหาบัณฑิต มหัทธินวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร 2521.)

ศึกษาเป็นสำคัญในช่วงนี้เกี่ยวอาจทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงไต่ทั้งข้างที่และข้างเสีย  
 แต่ผลไม่ปรากฏทันที ทองอาไศรยความคาดเห็นเหตุการณ์ข้างหน้าเป็นที่ถึง<sup>34</sup> โดย  
 พระองค์ได้พิจารณาการจัการการศึกษาของไทยทั้งแต่สมัยโบราณจนเมื่อเปลี่ยนแปลงการ  
 จัการศึกษามาใหม่ขึ้น โดยระยะแรกจะเน้นความรู้หนังสือเพื่อการเป็นเสมียนรับราชการ  
 จนเป็นเหตุให้ราษฎรละเลยไม่สนใจในกิจการ ตลอดจนอาชีพกามตระกูลของตน เหตุคั้งนั้น  
 "การศึกษาวชิราหนังสือ ในชั้นนี้ของพวก ราษฎรไม่เป็นอันโยงการศึกษาสำหรับงานเดิม  
 ของตระกูล กลับเป็นเครื่องเปลี่ยนพื้นฐานไปในทางใหม่ ความเปลี่ยนแปลงเช่นนี้ ทำให้  
 คนมุ่งหมายเกินกว่าพื้นเดิมของตนเอง เมื่อไม่สำเร็จ ก็กลับโทษไปกว่าพื้นเดิม"<sup>35</sup>  
 คั้งนั้นทางแก้ไขก็คือ "ควรหาอุบายห้ามกันอย่างไร อย่าให้คชหังการอื่น ๆ เสีย และพา  
 กันทุ่มเทเข้ามาในการนี้"<sup>36</sup> ซึ่งปัญหานี้ เป็นปัญหาที่เรอวังมาจนถึงสมัยพระบาทสมเด็จ  
 พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ทรงมีพระราชดำริในเรื่องนี้ว่า

"... เด็ก ๆ ทุกคนซึ่งเล่าเรียนมาสำเร็จออกมาจากโรงเรียน  
 ล้วนแต่มีความหวังอยู่ว่า จะไปมาเป็นเสมียน หรือเป็นเลขานุการ . . .  
 เด็กที่ออกมาจากโรงเรียนเหล่านี้ย่อมเห็นว่ากิจการอย่างอื่น ไม่สมเกียรติยศ  
 นอกรจากความเป็นเสมียน . . . เมื่อไรหนอพวกหนุ่ม ๆ ของเราจึงเขวใจ  
 ไปบางว่า การเป็นชาวนาชาวสวน หรือคนทำงานอื่น ๆ ก็มิเกียรติยศเท่ากับ  
 ผู้ที่ทำงานควยปากกาเหมือนกัน เมื่อไรจึงจะบังเกิดความรู้สึกเกียรติยศแห่ง  
 การงานอื่น ๆ นอกจากงานที่ทำควยปากกาและพิมพ์คึก"<sup>37</sup>

และในสมัยพระบาทสมเด็จระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวนี้เป็นสมัยที่ประสบกับปัญหาในด้าน  
 เศรษฐกิจตกต่ำโดยทั่วไป พระองค์ทรงพยายามที่จะให้ประชาชนในประเทศ ได้ประกอบและหรือ

<sup>34</sup> หจข. เอกสาร ร.5 ศ.2/5 ลายพระหัตถ์กรมหมื่นวชิรญาณวโรรส  
ถวายพระบาทสมเด็จระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว 2 มกราคม รศ.124

<sup>35</sup> \* เรื่องเดียวกัน

<sup>36</sup> \* เรื่องเดียวกัน

<sup>37</sup> พระบาทสมเด็จระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, สงครามสืบราชสมบัติโปแลนด์  
และประมวลพระราชนิพนธ์ ภาคปกัณกะ พิมพ์ในงานพระราชทางเพลิงศพ นายบุญส่ง  
บรรจง โทษิกกลาง 21 มกราคม 2509), หน้า 57.

สนับสนุนให้ราษฎรมีคุณลักษณะดังกล่าวได้ โดยการจัดการศึกษาให้อย่างทั่วถึงและ  
แพร่หลาย พระองค์ทรงเห็นถึงความสำคัญของการศึกษาที่มีต่อการพัฒนาประเทศ และ  
พัฒนาสาขาอื่น ๆ เช่น กานเศรษฐกิจ โดย "จะต้องมีการศึกษากันอาชีพ เพื่อที่จะ  
ให้เกิดประโยชน์แก่ตนเองและประเทศชาติ ตลอดจนเพื่อแก้ไข ทัศนคติ ในการรับ  
ราชการของราษฎรให้ลดลงไป เพราะ " . . . แท้จริงการงานในบ้านเมืองที่พึง  
จะหาเลี้ยงชีพอันยังไม่มีผู้ทำเพียงพอ นั้น ยังมีอย่างอันอยู่เป็นอันมาก . . . ยกตัวอย่าง  
เช่น งานทางกานเพาะปลูก ที่ศิษย์ยังมีล้นเหลือกว่างานที่ทำถ้าจะว่าบางวิชาต่าง ๆ ซึ่ง  
เป็นการพิเศษ เช่นวิชาการก่อสร้างเหยาเรือนนั้น ก็ต้องการผู้รู้ก็เป็นจำนวนมาก การ  
หัตถกรรมและพาณิชย์การต่าง ๆ ก็ยังมีเป็นอเนกประการ วิชาการต่าง ๆ ที่กล่าวมานี้  
ถ้าใครรู้จริงแล้วก็อาจมีลาภผล และให้ประโยชน์สุขแก่ตัวเองทั้งสิ้น"<sup>38</sup>

นอกจากนี้ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี ซึ่งเคยไปดูงานการศึกษา  
ของประเทศอินเดีย ได้นำแบบการจัดการศึกษาของประเทศอินเดีย มาผสมผสานกับแนว

<sup>38</sup> หจข. เอกสาร ร.6 ศ.1/11 แสดงศิลปและหัตถกรรม 1 ตุลาคม  
2455 - 3 กรกฎาคม 2467) และ หจข. เอกสาร ร.6 ศ.1/11 คำกราบบังคมทูล  
ของเสนาบดี กระทรวงธรรมการ ในงานแสดงศิลปหัตถกรรมนักเรียน พุทธศักราช 2457.

เนื่องจากการเดินทางไปดูงานจัดการศึกษาของประเทศอินเดีย ซึ่งในช่วงนั้น  
อินเดีย จัดการศึกษาควบอาชีพแล้ว ทำให้ท่านมองเห็นความจำเป็นของการหัตถกรรมมากยิ่งขึ้น  
เพราะเป็นการฝึกคนให้รู้จักประดิษฐ์สิ่งของเครื่องใช้ สำหรับการใช้สอย และเพื่อผลิตสินค้าออก  
สู่ตลาด และอินเดียมีโรงเรียนวิสามนัญทั่วไปกับโรงเรียนสอนวิชาพิเศษ (คือการอาชีวศึกษา  
โดยโรงเรียนสอนวิชาพิเศษแบ่งเป็น 2 ประเภท คือ

- 1) โรงเรียนวิชาชีพต่าง ๆ (Technical College) เช่น วิทยาลัย  
แพทย์ กฎหมาย วิศวกรรม เกษตรกรรม และฝึกหัดครู
- 2) โรงเรียนสรรพช่าง (Industrial School) ได้แก่ โรงเรียน  
ช่างไม้ ช่างเหล็ก ช่างทอง ช่างเงิน ช่างแกะ ช่างปั้น เป็นต้น

โรงเรียนเหล่านี้รัฐบาลจัดตั้งสำหรับราษฎรที่ยากจนไม่มีทุนทรัพย์ ที่จะเรียน  
ต่อในระดับสูง เมื่อเรียนจบโรงเรียนเหล่านี้แล้ว จะส่งไปประกอบอาชีพอื่น ๆ ที่มีรับ  
ราชการ เพื่อส่งเสริมกิจการอุตสาหกรรมของประเทศให้ดีขึ้น และจะโดยผลิตของอย่างแพร่  
หลาย เป็นการแก้ปัญหาการว่างงานอีกด้วย โดยโรงเรียนเหล่านี้ จะจัดในแพร่หลายชั้น  
ทั่วประเทศ จนถึงขนาดมีความเชื่อว่า "ถ้าเมืองไทย โรงเรียนสรรพช่างชนิดนี้มาก ไม่ช้า  
ไม่นานการช่างทั้งปวงก็จะหลุดจากมือจีน มาอยู่ในเมืองไทยอย่างเต็ม (หจข. เอกสาร  
ร.5 ศ.2/7 รายงานของ นายสนั่น เรือง ทรวจการศึกษาในประเทศอินเดีย รศ.117  
27 ตุลาคม รศ.117.)

ความคิดของท่านก็มีความเห็นสอดคล้องในการศึกษาคานอาชีพ ต้องจัดควบคู่ไปกันกับ  
 สำมัญศึกษา<sup>39</sup> ในการจัดการศึกษานี้ " . . . แม้ประเทศไทย จะเป็นประเทศเพาะ  
 ปลูกอาชีพหลักของราษฎรก็คือ การกสิกรรม แยกการหัตถกรรม และพาณิชยกรรมก็เป็น  
 เครื่องประกอบกวย ราษฎรในพระมหานคร และทั่ว ๆ ไปย่อมแบ่งกันไปทำหัตถกรรม  
 และพาณิชยกรรมบ้าง<sup>40</sup> และเพื่อให้สอดคล้องกับแนวความคิด ดังกล่าว กระทรวง  
 ขรรคมการก็ได้จัดตั้ง โรงเรียนเพื่ออบรมในกานช่างขึ้นที่โรงเรียนเพาะช่าง ในปี พ.ศ.  
 2456 โดยมีวัตถุประสงค์ คือ

1. เพื่อฝึกหัดครูสำหรับสอนวิชาวากเขียน และการช่าง  
 ในโรงเรียนประถมศึกษา และมัธยมศึกษา
2. ฝึกฝนวิชาชีพให้เหมาะสมกับความสามารถของผู้เรียน
3. บำรุงวิชาหัตถกรรมให้เจริญ
4. อนุรักษ์หัตถกรรมไทย มิให้สูญหาย
5. ฝึกหัดวิชาก่อสร้างซึ่งเป็นสิ่งที่เมืองไทย กำลังต้องการ  
 เป็นอย่างยิ่ง<sup>41</sup>

และใน พ.ศ. 2453 ได้จัดตั้งโรงเรียนพาณิชยการขึ้นที่วัดราษฎรบุรณะ และ พ.ศ. 2460  
 เจ้าพระยาขรรคมศักดิ์มนตรี ได้จัดตั้งโรงเรียนฝึกหัดครูกสิกรรมขึ้นที่บริเวณหอนาง และได้  
 ย้ายที่ตั้ง ไปหลายแห่ง จนในที่สุด พ.ศ. 2475 ได้ย้ายไปตั้งที่นครราชสีมา<sup>42</sup>

<sup>39</sup> หจข. เอกสาร ร.6 ศ.4/26 เรื่องคิดจะจัดโรงเรียนกสิกรรม  
 (3 มิถุนายน - 20 พฤศจิกายน 2459)

<sup>40</sup> เรื่องเดียวกัน

<sup>41</sup> เรื่องเดียวกัน

<sup>42</sup> หจข. เอกสาร ร.6 ศ.4/26. เรื่องเดียวกัน



ต่อมาในสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว สภาพการศึกษา ไม่มีอะไรที่เปลี่ยนแปลง ไปจากเดิมเพียงแต่เราได้มีการยุบหน่วยงานของกระทรวงศึกษาธิการ ลงบ้าง เช่น ยุบกรมวิสามัญ ร่วมกับกรมสามัญศึกษา<sup>43</sup> ทำให้การขยายงานในช่วงนี้ของ กระทรวงศึกษาธิการหยุดชะงัก เพราะว่าเกิดปัญหาวิกฤติทางคานเศรษฐกิจซึ่งเป็นผลมาจากสภาวะเศรษฐกิจ ในสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยเฉพาะ ค่าน งบประมาณที่ให้แก่กระทรวงต่าง ๆ มีน้อยมากขึ้น\* พระองค์เอง ก็มีความรู้สึกในเรื่อง งบประมาณว่า

" . . . . . ทั่วๆไปเราเองรู้สึกเหมือนกับว่าเกิดมาสำหรับที่ครอบงำแต่คน ก็คิดมาแล้ว คราวนี้ก็ต้องทำอีกจนไม่ทราบว่าจะทำอย่างไรต่อไปอีก รู้สึกว่าเป็นเศรษฐกิจกรรมของตัวที่ของทำเช่นนั้นเสมอ แม่นในขณะนี้ก็พยายาม ทำทุกอย่างที่ไม่ต้องทำก็แก้พันวิสัย . . . . "

<sup>43</sup> หจช. เอกสาร ร.7 ค.15.1/14 เรื่องงบประมาณแผ่นดิน 2474  
พระยาโกมารกุลถวายบังคมทูล ลงวันที่ 30 มกราคม 2473.

<sup>44</sup> หจช. เอกสาร ร.7 ค.14/4 ฐานะการเงินของแผ่นดิน พ.ศ. 2474.

\* ปัญหาทางคานเศรษฐกิจและงบประมาณของประเทศนั้น ได้เรื้อรังมาจนถึง รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยรัฐบาลไม่สามารถจะหาหนทางแก้ไข หรือฟื้นฟูสภาพเศรษฐกิจให้ดีขึ้นได้ และเพื่อเป็นการตัดทอนรายจ่ายทั้งปวง และแก้ปัญหา ในด้านการจัดสรรงบประมาณพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ให้ยุบกรมสามัญศึกษา กับกรมวิสามัญศึกษา รวมทั้งกิจการทั้งหมดของทั้งสองกรม รวมเป็นกรมศึกษาธิการ นอกจากนี้แล้วในค่านเงินที่เก็บจากการศึกษาพลซึ่งเป็นเงิน ช่วยในการจัดการศึกษา ก็เลิกเก็บในปี พ.ศ. 2473 ทำให้กระทรวงศึกษาธิการยิ่งขาด รายได้มากยิ่งขึ้น

จากการที่งบประมาณน้อยนี้เองต่อมาพระองค์ได้ "กฤษฎาราชการ" ทุกกระทรวง<sup>45</sup> โดยเลือกตำแหน่งที่ไม่จำเป็นออกจากหน้าที่ และกระทรวงศึกษาธิการก็เช่นเดียวกัน การกฤษฎาราชการนี้มีผลต่อการจัดการศึกษาที่กำลังขยายตัวในทุก ๆ ด้าน ทั้งสามัญศึกษา และวิสามัญศึกษาก็จะเห็นได้จากบันทึกและรายงานโครงการศึกษาตามความเห็นของท่านมุสโสลินี เรื่อง การศึกษาของอิตาลีที่กระทรวงศึกษาธิการเสนอให้พระองค์ทรงศึกษาเพื่อใช้การศึกษาเป็นตัวชี้ว่าในด้านการเมือง การปกครอง แก่พระองค์ ทรงมีพระราชหัตถเลขาตอบในคานานี้ว่า การที่จะเอาแบบอย่างอิตาลีซึ่งสอนให้คนรักและเชื่อฟังผู้นำอย่างเดียวนั้น "ถ้าทำเดี๋ยวนี้มันช้าเกินไปเสียแล้ว"<sup>46</sup> เพราะการนิยมและนับถือในพระเจ้าแผ่นดินอย่างที่เคยเป็นมาแต่ก่อนนั้นเป็นไปไม่ได้เสียแล้ว เพราะวามารกาของเด็กเคยชินเสียแล้ว แต่การนับท้าวพระเจ้าแผ่นดินเสียจนเคยตัวแล้ว<sup>47</sup> ถึงความเห็นของพระองค์ที่กล่าวว่า

" . . . เมืองเราจะใช้การปกครองแบบ Dictatorship แต่ไม่ใช่วิธีการอย่างอื่น ๆ ของ Dictatorship กลับใช้ลักษณะของ Democracy หลายอย่างจึงเป็นเพียง ครึ่ง ๆ กลาง ๆ และไม่ตกลงใจกันว่าเอาอย่างไร กวย . . ."<sup>48</sup>

และนอกจากนี้แล้วพระองค์ยังทรงกล่าวต่อไปอีกว่า

" . . . จะใช้การปกครองแบบ Democracy เรวก็กลัวฝรั่งคิดเทียบว่า Uncivilization Italy เขาไม่ยอมกลัวใครจะค้ำขา เมืองเราจะตองตก between two stools เพราะกลัวและลังเลใจ พอจะเอาแบบ Fascist ที่เกี่ยว และมี Fascist Party ขึ้นบ้างที่ก็จะดี และจะเป็น Way Out ที่ดีที่สุด แต่จะทำไถ่หรือ ถ้าทำไม่ได้ ก็ควรเตรียมการที่จะเปลี่ยนเป็น Constitutional Monarchy โดยเร็วที่สุดจะทำไถ่ และจะตองให้ การศึกษาไปในทางนั้นกระมัง . . ."<sup>49</sup> (ซีคเสน-ผู้วิจัย)

จากข้อความที่กล่าวมานี้แสดงให้เห็นว่าพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีทัศนะในด้านการศึกษา กล่าวคือการจัดการศึกษาจะต้องมีความสัมพันธ์และจัดให้สอดคล้องกับสภาพการเมือง การปกครองนั่นเอง

<sup>45</sup> หคช., เอกสาร ร.7 ค.15.1/4 เรื่องเดียวกัน.

<sup>46</sup> หจช., เอกสาร ร.7 ศ.1/1 บันทึกและรายงานโครงการศึกษาตามความเห็นของท่านมุสโสลินีเรื่องการศึกษาของอิตาลี (5 กันยายน 2461-4 มิถุนายน 2475).

<sup>47, 48, 49</sup> เรื่องเดียวกัน.

## การจัดการศึกษาสตรี

จากการศึกษาของสตรีในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (ในบทที่ 3) นั้นจะเห็นว่าสตรีบางกลุ่มเท่านั้นที่มีโอกาสในทางการศึกษา จนลงมาถึงสมัยพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ทรงตระหนักถึงความสำคัญของการศึกษาสตรี พระองค์ทรงเห็นว่า "มารควมีความสำคัญในการอบรมกุลสตรี ถ้าหากว่ามารควไม่ได้รับการศึกษามาก่อนการที่จะ อบรมสั่งสอนบุตรธิดาให้เป็นคนดี คงเป็นไปได้ยาก และจะมีผลกระทบกระเทือนถึงความมั่นคงของชาติด้วยเพราะเด็กก็คือผู้ใหญ่ในวันหน้า และเป็นพลเมืองของประเทศด้วย"<sup>50</sup> และพยายามที่จะให้สตรีมีโอกาสดำเนินการศึกษาให้มากที่สุด โดย

1) ความพยายามขยายการศึกษาที่มีอยู่ให้กระจายอย่างทั่วถึง เป็นลักษณะของการศึกษาชาติ (National Education) ซึ่ง จากการประชุมสมุหเทศาภิบาล และอุปราชมณฑลต่าง ๆ ที่กระทรวงวัง เมื่อ พ.ศ. 2462 นั้น เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี ได้แถลงข้อที่ประชุมในเรื่องการจัดการศึกษาพอสรุปได้ คือ

- 1.1 ควรจัดการศึกษาทั้งสามัญศึกษา และวิสามัญศึกษาไปพร้อม ๆ กัน
- 1.2 การให้การศึกษาแก่ประชาชนในชาติ (ทั้งชายและหญิงนั้น) จะคงให้ทุก ๆ คนได้เรียนตามความสามารถ ตลอดจนกำลังทรัพย์ที่จะเรียนได้
- 1.3 การจัดการศึกษา ควรจัดให้แก่ประชาชนส่วนใหญ่ คือ ระดับมูลศึกษา หรือระดับประถมศึกษามากกว่าที่จะมุ่งระดับสูงขึ้นไป คือมัธยมศึกษา และอุดมศึกษา ที่คนจำนวนน้อยเท่านั้นมีโอกาสศึกษา<sup>51</sup>

<sup>50</sup> หจช. เอกสาร ร.6 พ. 39.5/31 เล่ม 3 ความเห็นเรื่องการศึกษาของชาติ 20 มี.ค. 2460

<sup>51</sup> หจช. เอกสาร ร.6 ศ. 1/1 รายงานการประชุมอุปราช และสมุหเทศาภิบาล (24 ธันวาคม 2462)

เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี ได้เสนอความเห็นว่าการจัดการศึกษาของไทย เมื่อเทียบกับประเทศญี่ปุ่น และอังกฤษแล้ว การศึกษาของประเทศไทยยังล้าหลังอยู่มาก (จากตารางที่ 6) คือเด็กที่มีอายุระหว่างเรียนและเข้าโรงเรียนแล้วของไทยมี 10% ในขณะที่ อังกฤษ และญี่ปุ่นมีประมาณ 98% หรือจำนวนเด็กที่อยู่ในโรงเรียนมัธยมกลาง และมัธยมปลายของไทยมี 1.5% ขณะที่ญี่ปุ่นและอังกฤษมีจำนวนเด็กที่เรียนอยู่ถึง 20% แต่เด็กที่เรียนในโรงเรียนประถมศึกษาของไทยจะมี 98.5% ขณะที่ญี่ปุ่นและอังกฤษมี 80% ซึ่งมีเทียบถึงโดยส่วนรวมแล้วถึงจำนวนเด็กที่อยู่ในโรงเรียนและเรียนอยู่ในแต่ละระดับชั้นนั้นของไทย ยังล้าหลังประเทศอังกฤษ และญี่ปุ่นเมื่อเป็นเช่นนี้ควร จะทอง "รีบจัดการศึกษาให้เทียบส่วนพอสมควรกับนานาประเทศที่เจริญ การรื้อรอกออกไปเป็นการฉกฉวย และจะเป็นผลเสียออกไปในภายหน้าทั้งที่ จะเป็นสิ่งหนึ่งที่คนยุคหน้าจะโทษยุคนีว่าปล่อยปะละเลย"<sup>52</sup> เพราะจากการจัดการศึกษาที่รัฐจัดให้แล้วนั้นยังจัดได้จำนวนน้อย "เปรียบเหมือนดอกไม้ในลวดลายแห่งหนึ่ง ส่วนที่จะให้ลวดลายเต็มแผ่นจะทองสำเร็จได้ด้วยการศึกษาที่ให้แก่คนส่วนมากให้ได้รับการศึกษาทั้งหญิงและชาย"<sup>53</sup>

2) การออกพระราชบัญญัติบังคับให้การศึกษาทั่วประเทศ คือ การออกพระราชบัญญัติประถมศึกษา เพราะเมื่อรัฐบาลได้พยายามขยายการศึกษา เพื่อหวยราษฎรออกไปอย่างแท้จริงทั่วราชอาณาจักร ตามโครงการศึกษา พ.ศ.2456 และฉบับแก้ไข พ.ศ.2458 นั้น ในด้านการจัดการศึกษาที่รัฐจัดให้แก่ประชาชนยัง ไม่ได้ผลดีเท่าที่ควร ซึ่งเจ้าหน้าที่จัดการศึกษาในมณฑลต่าง ๆ ได้เสนอปัญหาต่าง ๆ เขามาที่กระทรวงธรรมการ เช่น สมุหเทศาภิบาล มณฑลปัตตานี เห็นว่าทางเดียวที่จะแก้ไขปัญหาดัง ๆ ที่เกิดขึ้นก็คือ การออกพระราชบัญญัติบังคับให้เด็กเข้าเรียนทั้งหญิงและชายจึงขอความเห็น

" . . . การบังคับคนเข้าเรียนได้บังคับมาแล้วหลายครั้งแต่ก็เท่ากับจับปูลงกระดง ตู้อ ๆ เขามารูះหวางบังคับพักหนึ่ง แล้วคอย ๆ หลบหายไป เพราะผู้ปกครอง ไม่คอยเอาใจใส่สนับสนุนในบุตรหลาน ได้เลาเรียน . . . เห็นควรวาวควรจะมีกฎหมายบังคับคนเลาเรียน โดยกรวชั้นไว้ให้ราษฎรพลเมืองทราบความจำเป็นเนนการศึกษาของตน . . ."<sup>54</sup>

<sup>52</sup> เรื่องเดียวกัน

<sup>53</sup> เรื่องเดียวกัน

<sup>54</sup> หจข. เอกสาร ร.6 ศ.2/5 เรื่องพระราชบัญญัติประถมศึกษา

ตารางที่ 6 แสดงจำนวนเด็กที่อยู่ในโรงเรียนของประเทศต่าง ๆ

ประเทศ	เด็กอายุระหว่าง เข้า โรงเรียน	จำนวนเด็กที่อยู่ในชั้น ประถม	จำนวนเด็กที่อยู่ในชั้น มัธยม
ไทย	10%	98.5%	1.5%
อังกฤษ	98%	80%	20%
ญี่ปุ่น	98%	80%	20%

ที่มา : หจข. เอกสาร ร.6 ศ.2/5 เรื่องพระราชบัญญัติประถมศึกษา  
(มค.2460-31 มีค.2466)

3) การเห็นความสำคัญของการศึกษาของผู้ที่มีหน้าที่จัดการศึกษา เช่น พระองค์เจ้าธานีนิวัติซึ่งได้เห็นความสำคัญของการศึกษาของสตรี จึงพระราชดำรัสที่ว่า

... การเรียนของสตรีเพียงแต่ให้อ่านออกเขียนไถ่นั้นจะพอหรือ สตรีก็มีส่วนช่วยเหลือบ้านเมืองเป็นสำคัญ เหมือนกันวาทตามหลัก คนหนึ่งทำสิ่งนั้นอีกคนหนึ่งต้องช่วยกันทำสิ่งนั้น ทำคุณละทางจึงจะได้ผล กวขวางที่สุด เพราะฉะนั้นควรจะมีโรงเรียนที่ชายและหญิงควร จะแบ่งเบาแรงกันไต่บาง มีโรงเรียนที่หญิงทำจะดีกว่าชาย ซึ่งไม่ สามารถทำโดยผลเดียวกันได้<sup>55</sup>

พระองค์ทรงเห็นว่าสตรีควรเหมาะสมงานบางอาชีพเช่นในค้ำส้ม สกเคราะห์ ช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์ด้วยความเมตตาเช่น พยาบาล และการเลี้ยงเด็ก เป็นต้น และพระองค์ทรงเห็นว่า สตรีมีหน้าที่ดูแลบ้านเรือน บิคา มารดาและสงฆ์ โดย จะต้องเป็นผู้ที่มีความรู้ทั้งในโรงเรียนและสามารถที่จะประกอบวิชาชีพได้ด้วย "เพียง

<sup>55</sup> หจข. เอกสาร ศข 51:1/49 เรื่องสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมหลวงเพชรบุรี  
พระราชทานเงินสร้างโรงเรียนสตรีประจำจังหวัดสระบุรี และสมเด็จพระ  
มาตุจฉาเจ้า พระราชทานสร้างที่พักครูกับพระราชทานนามว่า "สหทัยหญิง"

แต่จะรู้หนังสือได้ก็ คึกเลขไค่เก่ง และบรรลุลหฺกสูตรเต็มตามชั้นสามัญศึกษา จะเรียก  
ว่าเป็นคนสำเร็จตามอัฏภพนั้นหาควรไม<sup>56</sup> เพราะลหฺกสูตรสามัญศึกษาเป็นเพียง  
เครื่องวัด และเครื่องเตรียมสามารถประกอบอาชีพได้ในชั้นต่อไป เพราะ "ถ้าเพียง  
แต่ทำมาหากินเป็นไม<sup>57</sup>ได้มีการศึกษาชั้นต้นก็ยังไม่หาบกพร่องอยู่เหมือนกัน ดังนั้นควรจัดให้  
หญิงมีการศึกษาคว<sup>57</sup>

3) การเห็นความสำคัญของการศึกษาเพื่อสตรีของพระบาทสมเด็จพระ  
มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

จากการที่พระองค์ไค้พยายามทุกวิถีทางเพื่อต่อสู้ให้ไค้มาซึ่งสิทธิ  
สถานภาพของสตรีในคานต่างๆชน คานการยอมรับสังคม โดยพระองค์ทรงมองเห็นว่า  
"สตรีเป็นผู้ "ผู้มพิภกอุบตกรฤทธิคามมาแต่กำเนิดเป็นผู้ให้การศึกษาและ...อบรมฝ่ายบ้าน  
ถาสตรีไค้มีการศึกษาแล้วยอมเป็นกำลังช่วยในคานการศึกษาฝ่ายโรงเรียนไค้มาก"<sup>58</sup>

จากแนวพระราชดำริดังกล่าว จะเห็นวรัชกาลที่ 6 ทรงมีแนวคิดใน  
เรื่องการศึกษาของสตรีไค้อย่างกว้างไกล เพราะการให้การศึกษาแก่สตรีจะเป็นสิ่งสำคัญ  
มากสิ่งหนึ่ง และเป็นต้นแบบแห่งการศึกษาเพราะว่าเมื่อสตรีมีความรู้ก็จะสามารถเลี้ยงดู  
บุตรไค้ได้อย่างถูกต้อง และรู้จักในการอบรมบุตร ตลอดจนให้การศึกษาแก่บุตรของตนเอง  
ไค้เป็นอย่างดี<sup>59</sup>

นอกจากการให้การศึกษาแก่สตรีในระบบโรงเรียนแล้ว พระองค์ไค้ทรง  
จัดตั้งกลุ่มสตรีขึ้นเพื่ออบรมนิสัยให้เป็นกำลังของชาติ เรียกวว่า "สมาชิคแม่เสือ" ซึ่งทำ  
หน้าที่หาเสบียงและเวชภัณฑ์ส่งให้กองเสือป่า ซึ่งสตรีกลุ่มนี้พวกนี้จะได้รับการอบรมใน

<sup>56</sup> เรื่องเดียวกัน.

<sup>57</sup> เรื่องเดียวกัน.

<sup>58</sup> หจช. เอกสาร ร.6บ.1.3/19 ร่างพระราชดำริเนื่องในวันเฉลิมพระ  
ชนมพรรษา 1 มกราคม 2460.

<sup>59</sup> จากการสัมภาษณ์ อาจารย์ลิ้นจี่ หะวานนท์ (13 ตุลาคม 2529  
ที่ภาควิชาสารัตถศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

เรื่องต่าง ๆ เช่นการอยู่ร่วมกันในสังคม การทำอาหารและทำหน้าที่เป็นแม่บ้าน เป็นต้น พร้อมทั้งตั้งกองลูกเสือหญิงด้วย<sup>60</sup>

### การจัดการศึกษาของสตรีตามโครงการศึกษา

#### 1. การศึกษาของสตรีในโครงการศึกษา พ.ศ.2456

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้นพระองค์ทรงจัดการศึกษาและขยายการศึกษาเพื่อให้ประชาชนได้รับการศึกษาโดยพยายามกระจายไปให้ทั่วถึง พระองค์ทรงวางโครงการศึกษาในรัชสมัยนี้ทั้งหมด 3 โครงการคือ โครงการศึกษา พ.ศ.2456 โครงการศึกษา พ.ศ.2458 และโครงการศึกษา พ.ศ.2464 ซึ่งโครงการศึกษาทั้งสามฉบับนี้ต่างก็มีจุดมุ่งหมายเปลี่ยนจากเดิมในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว กล่าวคือพยายามจัดการศึกษาโดยมุ่งเน้นหรือกล่าวถึงการจัดการศึกษาโดยเน้นการจัดการศึกษาในค่านาอาชีพมากขึ้น(ตามจุดมุ่งหมายของการจัดการศึกษาในสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว) และในค่านาการศึกษาของสตรีก็ได้จัดให้สอดคล้องกับโครงการศึกษาในแต่ละฉบับโดย โครงการศึกษา พ.ศ.2456 แบ่งการศึกษาออกเป็น 2 ประเภทคือ สามัญศึกษาและวิสามัญศึกษา

ค่านาสามัญศึกษา ได้แก่ ความรู้ทางการศึกษา แบ่งออกเป็น 2 ระดับคือ

1) ประถมศึกษา หลักสูตร 3 ปี เทียบเท่าหลักสูตรชั้นมูลเดิม โดยกำหนดอายุของผู้เรียนระหว่าง 8-10 ปี จบแล้วเรียนต่อประถมวิสามัญ 2 ปีหรือเรียนต่อชั้นมัธยมศึกษาก็ได้

2) มัธยมศึกษา มีหลักสูตร 8 ปี แบ่งออกเป็น 3 ตอน

2.1 ชั้นมัธยมต้น หลักสูตร 3 ปี เทียบเท่าหลักสูตรประถม

---

<sup>60</sup>ดูรายละเอียดใน คุชฎี มาลากุล ณ อุษยา, "เนตรนารี" สารานุกรมพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2524, หน้า 158-160.

\* เพื่อให้เข้าใจโครงการศึกษาแต่ละฉบับว่ามีสิ่งเหมือนหรือต่างกันอย่างไรศึกษารายละเอียดจากตาราง หน้า 3



เดิม กำหนดอายุ 11-13 ปี

2.2 มัธยมศึกษาตอนกลาง หลักสูตร 3 ปี เทียบเท่าประโยค  
มัธยม หลักสูตรตามหลักสูตรเดิม กำหนดอายุระหว่าง 14-16 ปี เมื่อเรียนสำเร็จแล้ว  
จะเรียนต่อมัธยมศึกษาตอนปลายหรือวิสามัญชั้นต่ำได้

2.3 มัธยมศึกษาปลาย หลักสูตร 2 ปี เทียบเท่าประโยคมัธยมศึกษา  
กำหนดอายุระหว่าง 17-18 ปี

กานวิสามัญศึกษา ได้แก่ศึกษาความรู้พิเศษเฉพาะอย่างทีบุคคลสามารถ  
เลือกได้ตามความสนใจ เช่นการแพทย์ ครุ ช่างต่าง ๆ โดยแบ่งออกเป็น 2 ระดับคือ  
ประถมศึกษา หลักสูตร 2 ปี ผู้สำเร็จการศึกษาประถมปีที่ 3 เป็น  
ชั้นที่กำหนดขึ้นใหม่ เพื่อเรียนวิชาชีพ สำหรับผู้ไม่ประสงค์จะศึกษาต่อในชั้นมัธยมศึกษา  
โดยกำหนดอายุระหว่าง 11-12 ปี

อุดมศึกษา แบ่งออกเป็นวิสามัญชั้นต่ำ และวิสามัญชั้นสูง

อุดมศึกษาชั้นต่ำ กับผู้สำเร็จมัธยมศึกษาตอนกลาง (มัธยมปีที่ 6)

อุดมศึกษาชั้นสูง กับผู้สำเร็จมัธยมศึกษาตอนปลาย (มัธยมปีที่ 8)

การศึกษาทั้งปวง (กำหนดโดยประโยชน์แห่งผู้เฒ่าเรียน แบ่งออกเป็น 2 ภาคคือ

การศึกษาภาคบังคับ ได้แก่ความรู้ฝ่ายสามัญศึกษาและวิสามัญศึกษา ซึ่งสามารถ  
ให้ราษฎรรู้เป็นพื้นฐานทุกคนพอให้รู้จักขอบขั้วที่ รู้วิชากลาง ๆ ได้สำหรับให้เพียงพอแก่จะ  
ต้องใช้ทุกวัน รู้จักทางช่วยรักษาทั้งส่วนชีวิตและร่างกาย ทรัพย์สินสมบัติและชื่อเสียงให้พอ  
ครองตนเป็นพลเมืองดีได้คนหนึ่ง กับให้รู้จักทำการหาเลี้ยงชีพตามภูมิลำเนาเหล่าตระกูล  
ของตน เรียกว่าประถมศึกษา

การศึกษาพิเศษ ได้แก่ความรู้ฝ่ายสามัญศึกษาที่เหนือจากนั้นขึ้นไป อันไม่จำเป็น  
ที่จะต้องรู้เสมอแก่ทุกคน ซึ่งเรียกว่ามัธยมศึกษาและวิสามัญศึกษา ที่ว่านั้นขึ้นไป อันไม่  
จำเป็นจะต้องรู้เหมือนกันทุกคน ซึ่งเรียกว่าอุดมศึกษา เป็นความรู้ไม่บังคับ สุดแล้วแต่  
ผู้ใดมีทุนทรัพย์และสติปัญญาที่จะเล่าเรียนได้เพียงใด และต้องการเรียนในทางใดก็เลือก  
เรียนได้



ตารางที่ 7 เปรียบเทียบการแบ่งประเภทของการศึกษานอกห้อง ในโครงการศึกษา พ.ศ.2456, 2458, และ พ.ศ.2464

ฉบับ พ.ศ.2456	ฉบับ พ.ศ.2458	ฉบับพ.ศ.2464	ข้อสังเกต
<p>ประเภทการศึกษา มี 2 ประเภท</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>- สามัญศึกษา</li> <li>- วิสามัญศึกษา</li> </ul> <p>และแบ่งการศึกษาเป็น 2 ภาคคือ</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>- ภาคศึกษามัธยมศึกษา</li> <li>- ภาคศึกษาพิเศษ</li> </ul> <p><u>การศึกษามัธยมศึกษา</u></p> <p>ประกอบด้วยประถมสามัญ ป.1-3 และประถมอาชีพ ป.4-5 สอบไล่ได้ ป.5 คืออาจบรรจบประถมศึกษาสำหรับ ผู้ต้องการเรียนต่อมัธยมศึกษาไม่ตองเรียน ป.4-5</p> <p><u>การศึกษาพิเศษ</u></p> <p>ประกอบด้วยสาขาวิชาและวิสามัญศึกษา</p> <p>สามัญศึกษาประกอบด้วยมัธยมศึกษาปีที่ 1 และปีที่ 8</p> <p>เมื่อจบมัธยมศึกษาปีที่ 6 สามารถไปเรียนต่อสายวิสามัญศึกษา หรือจบมัธยมศึกษาปีที่ 8 แล้วไปเรียนต่อวิสามัญศึกษาต่อไป ระดับอุดมศึกษาเท่านั้น มัธยมศึกษาไม่มี</p> <p>วิสามัญศึกษาระดับอุดมศึกษาแบ่งเป็นชั้นค่าและชั้นสูง</p>	<p>ประเภทของการศึกษามี 2 ประเภท</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>- สามัญศึกษา</li> <li>- วิสามัญศึกษา</li> </ul> <p>และแบ่งการศึกษาเป็น 2 ภาคคือ</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>- ภาคศึกษามัธยมศึกษา</li> <li>- ภาคศึกษาพิเศษ</li> </ul> <p><u>การศึกษามัธยมศึกษา</u></p> <p>เนื้อหาสาระเหมือนโครงการศึกษา พ.ศ.2456 แต่เปิดโอกาสให้เด็กหญิงที่เรียนจบ ป.3 มีทางเลือกเรียนมัธยมวิสามัญชั้นต้นได้ และเด็กชายจบป.5 เลือกเรียนมัธยมวิสามัญชั้นต้นได้</p> <p><u>การศึกษาพิเศษ</u></p> <p>ประกอบด้วยสาขาวิชาและวิสามัญศึกษา</p> <p>สามัญศึกษาประกอบด้วยมัธยมศึกษาตอนต้นและตอนกลางรวม 6 ปี มัธยมศึกษาตอนปลาย 2 ปี</p> <p>จบมัธยมศึกษาตอนต้นไปเรียนวิสามัญศึกษาระดับกลางต่อได้หรือจะเรียนทางสามัญศึกษาต่อเนื่องไปก็ได้ หรือเมื่อจบชั้นมัธยมศึกษาตอนกลางไปเรียนต่อวิสามัญชั้นสูงหรือจะเรียนต่อสายสามัญศึกษาก่อนจบมัธยมศึกษาแล้วไปต่ออุดมศึกษาก็ได้</p> <p>วิสามัญศึกษาระดับอุดมศึกษาแบ่งเป็นชั้นค่าและชั้นสูง</p>	<p>ประเภทของการศึกษา มี 2 ประเภท</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>- สามัญศึกษา</li> <li>- วิสามัญศึกษา</li> </ul> <p>และแบ่งการศึกษาเป็น 2 ภาคคือ</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>- ภาคการศึกษาสำหรับทวยราษฎร์</li> <li>- ภาคศึกษาพิเศษ</li> </ul> <p><u>การศึกษาสำหรับทวยราษฎร์</u></p> <p>สาระเหมือนโครงการศึกษา พ.ศ. 2458 ทุกประการ</p> <p><u>การศึกษาพิเศษ</u></p> <p>ประกอบด้วยสาขาวิชาและวิสามัญศึกษา</p> <p>สามัญศึกษาประกอบด้วยมัธยมศึกษาตอนต้น 3 ปี มัธยมศึกษาว่าง 3 ปี และมีมัธยมศึกษาตอนปลาย 2 ปี จบชั้นมัธยมศึกษาตอนต้นไปเรียนต่อวิสามัญชั้นกลางได้หรือจะไปเรียนต่อทางสายสามัญต่อเนื่องไปก็ได้ เมื่อจบชั้นมัธยมศึกษาตอนกลางไปเรียนต่อวิสามัญชั้นสูงหรือจะเรียนต่อทางสายสามัญจนจบมัธยมศึกษาตอนปลายแล้วไปต่ออุดมศึกษาก็ได้ ผู้ที่เรียนจบวิสามัญศึกษาระดับสูงสามารถไปเรียนต่ออุดมศึกษาได้ด้วย</p> <p>วิสามัญศึกษาระดับมหาวิทยาลัยแบ่งเป็นชั้นประกาศนียบัตรกับชั้นปริญญา</p>	<p>การแบ่งการศึกษาเป็น 2 ประเภท ทั้ง 3 สายเหมือนกัน เช่นเดียวกับ การแบ่งการศึกษาเป็น 2 ภาค เพียงแต่ฉบับ พ.ศ. 2464 เรียกศึกษาภาค มัธยมศึกษาใหม่ว่า ภาคศึกษาสำหรับ ทวยราษฎร์</p> <p>ทั้ง 3 ฉบับไม่มีข้อแตกต่างกันใน การกำหนดชั้นประถมศึกษา แต่เมื่อจบชั้นประถมศึกษาแล้ว ฉบับ พ.ศ.2458 และ พ.ศ.2464 เปิดโอกาสให้เด็กเลือกไปเรียนวิสามัญตอนต้นได้อีก</p> <p>ฉบับ พ.ศ.2456</p> <p>ไม่มีมัธยมวิสามัญศึกษา เพิ่งจะจัดเพิ่มขึ้นในฉบับ พ.ศ.2458 และพ.ศ. 2464 แต่ไม่ได้กำหนดชั้นเรียนไว้แน่นอนและจัดให้เพื่อผู้ที่เรียนจบสายสามัญแต่ละระดับได้เลือกเรียนเป็นระยะ ๆ ไม่ได้จัดแยกเป็นสายวิสามัญโดยตรงแบบต่อเนื่องกัน</p> <p>ระดับอุดมศึกษามีลักษณะเหมือนกัน ทั้งสามฉบับ เพียงแต่ฉบับ พ.ศ.2464 เปลี่ยนชื่อเรียกชั้นค่าเป็นชั้นประกาศนียบัตรชั้นสูง เปลี่ยนเป็นชั้นปริญญา</p>

ที่มา: เจริญศรี เจริญวัฒน์, "นโยบายเกี่ยวกับการอาชีวศึกษาของไทย ระหว่าง พ.ศ.2475-2503" (ปฏิญานันทนาการศึกษามหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2525), หน้า 60-61.

ชั้นประถมปีที่ 1-2-3 ตามหลักสูตรนี้เทียบกับชั้นมูลปีที่ 1, 2 และประโยค  
มูลตามหลักสูตรเดิม ส่วนประถมปีที่ 4,5 เป็นชั้นที่กำหนดขึ้นใหม่สำหรับเรียนวิชาชีพ

ชั้นมัธยมปีที่ 1-2-3 จัดเป็นมัธยมต้นเทียบเท่ากับชั้นประถมปีที่ 1-2 และ  
ประโยคประถมตามหลักสูตรเดิม

ชั้นมัธยมปีที่ 4-5-6 จัดเป็นมัธยมกลาง เมื่อเทียบกับชั้นมัธยมปีที่ 1-2  
และประโยคมัธยมตามหลักสูตรเดิม

ชั้นมัธยมปีที่ 7-8 จัดเป็นมัธยมตอนปลาย เทียบเท่าชั้นมัธยมสูงปีที่ 1  
และประโยคสูง

การเทียบนั้นสำหรับชั้นมัธยมปีที่ 1-6 เทียบแล้ววิชาอื่น ไม่ได้เทียบวิชาภาษาอังกฤษ  
ถ้าจะเทียบภาษาอังกฤษด้วยต้องเทียบกับชั้นประถมพิเศษ และมัธยมพิเศษ ส่วน  
หลักสูตรสำหรับหญิงนั้นชั้นประถมปีที่ 3 นับเป็นประโยคประถม ชั้นมัธยมปีที่ 3 นับเป็น  
ประโยคมัธยม<sup>61</sup>

กำหนดอายุของนักเรียนเทียบชั้นตามหลักสูตร พ.ศ.2456

#### ประถมศึกษา

ชั้นปีที่ 1	อายุปีที่ 8
ชั้นปีที่ 2	อายุปีที่ 9
ชั้นปีที่ 3	อายุปีที่ 10
ชั้นปีที่ 4	อายุปีที่ 11
ชั้นปีที่ 5	อายุปีที่ 12

<sup>61</sup> พ.ร.บ. เอกสาร ร.6ก. 1/27 เรื่องหลักสูตรกระทรวงธรรมการ.

## มัธยมศึกษา

ชั้นปีที่ 1	อายุปีที่ 11
ชั้นปีที่ 2	อายุปีที่ 12
ชั้นปีที่ 3	อายุปีที่ 13
ชั้นปีที่ 4	อายุปีที่ 14
ชั้นปีที่ 5	อายุปีที่ 15
ชั้นปีที่ 6	อายุปีที่ 16
ชั้นปีที่ 7	อายุปีที่ 17
ชั้นปีที่ 8	อายุปีที่ 18

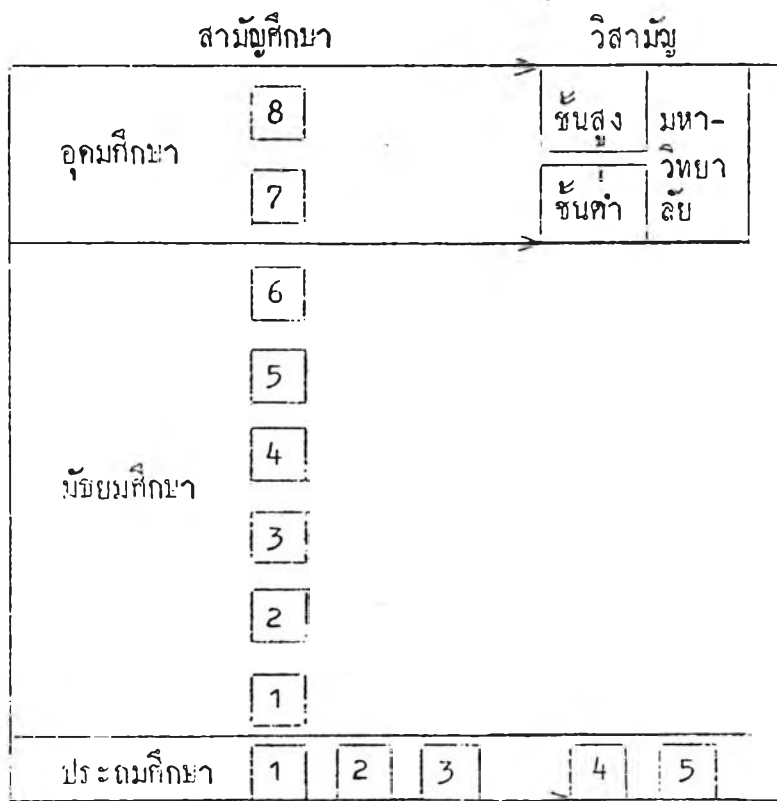
สำหรับประถมปีที่ 4 และ 5 เป็นการจัดชั้นใหม่ ในโครงการ พ.ศ.2456 และไม่จำเป็นต้องจัดให้มีชั้นประถมปีที่ 4 และปีที่ 5 ทุกโรงเรียน ทั้งนี้ให้ขึ้นอยู่กับความเหมาะสมของสถานที่ตั้งโรงเรียนนั้นคือควรอยู่ในชุมชนซึ่งเด็กสามารถมาเรียนได้โดยสะดวก<sup>62</sup>

---

<sup>62</sup>เรื่องเดียวกัน, และศึกษาแผนผังโครงการศึกษา พ.ศ.2456 ได้ในหน้า 186.

การจัดการศึกษาของสตรีตามโครงการศึกษา

แผนผังโครงการศึกษา พ.ศ.2456



ที่มา: หจช. เอกสาร ร.6 ศ.10/17 ประกาศตั้งรูปโครงการศึกษา (18-30 ตุลาคม 2456)

การศึกษาของสตรีในโครงการศึกษา พ.ศ.2458 (ฉบับแก้ไข พ.ศ.2456)

กระทรวงธรรมการแก้ไขข้อบทของโครงการศึกษา พ.ศ.2456 ให้รัดกุมยิ่งขึ้น เมื่อวันที่ 22 มิถุนายน พ.ศ.2458<sup>63</sup> นั้น ในด้านการจัดชั้นเรียนจะสรุปได้ คือ

1) ชั้นประถมศึกษา เด็กหญิง เมื่อจบชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 แล้ว ก็สามารถสอบชั้นวิสามัญชั้นต่ำได้ สำหรับเด็กชายที่ไม่ต้องการเรียนต่อในระดับมัธยมศึกษาจะสอบเรียน ต่อชั้นประถมปีที่ 4 และ 5 แล้ว จึงจะเรียนต่อในระดับมัธยมศึกษาชั้นต่ำได้

2) เด็กหญิง หรือเด็กชายที่เรียนสามัญศึกษาจบชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 แล้วจะเรียนวิชาชีพ ต่อได้ในระดับมัธยมศึกษาวิสามัญชั้นกลาง

3) เด็กหญิงหรือเด็กชายที่เรียนจบชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 แล้วจะเรียนวิชาชีพต่อได้ในระดับมัธยมวิสามัญชั้นสูง

4) เด็กหญิงหรือเด็กชายที่เรียนสามัญศึกษาจบแล้วชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 8 จะเรียนวิชาชีพต่อได้ ในระดับมัธยมวิสามัญชั้นสูง เช่นเดียวกับผู้สำเร็จมัธยมศึกษาปีที่ 6 หรือจะเรียนต่อในระดับอุดมศึกษาวิสามัญชั้นต่ำได้

5) เด็กชาย (เพศเดียว) ที่เรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 8 แล้วไปเรียนระดับอุดมศึกษาชั้นสูงได้<sup>64</sup>

ในโครงการศึกษา พ.ศ.2458 นั้นนอกจากการศึกษาของสตรีที่อ่านสามัญศึกษาแล้ว การศึกษาของสตรีในด้านอาชีวศึกษาก็จัดการศึกษาได้ในระดับสูงขึ้นจากเดิมในหลักสูตรอาชีวศึกษาชั้นประถมศึกษาเป็นระดับมัธยมศึกษา โดยจัดทั้ง 3 ระดับ คือระดับสูง กลาง ต่ำ โดยที่โรงเรียนสำหรับสตรีที่เปิดสอนการศึกษาตามแนวนั้นคือโรงเรียนราชินีเป็นแห่งแรกก่อน โดยแบ่งหลักสูตรและแผนก็คือ

<sup>63</sup> หจข. เอกสาร ศธ.2/112 ส่งแจ้งความประกาศแก้ไขประเภทและภาคของการศึกษามางอย่างในฉดพดต่าง ๆ (22 กรกฎาคม-10 กันยายน 2458).

<sup>64</sup> เรื่องเดียวกัน.

1. แผนภาษาต่างประเทศ มีภาษาอังกฤษและฝรั่งเศส
2. แผนกวิชาช่าง เขียน<sup>65</sup>.

ในหลักสูตรวิชาช่างเขียนนี้จะกำหนดให้เรียน 2 ปี คือชั้นปีที่ 1 และชั้นปีที่ 2 โดยในชั้นปีที่ 1 จะเรียนวิชาต่าง ๆ คือ

- 1) การเขียนภาพจากของจริง โดยใช้ดินสอค่า ดินสอดสี และสีน้ำ โดยฝึกเขียนอย่างแรเงาและตัดเส้นด้วย โดยเลือกตัวอย่างจากของจริง เช่น ใบไม้ ดอกไม้ กิ่งไม้เล็ก ๆ เถาไม้ ไม้เสื่อ เปลือกหอย ปีก แมลงต่าง ๆ เป็นต้น
- 2) การเขียนจากวัตถุที่มีรูปกลม โดยวาดจากหุ่นเพื่อที่จะให้รูปร่างใกล้เคียงและส่วนไกลจากตา โดยเลือกตัวอย่างจากวัตถุที่ใช้อยู่ทุก ๆ วัน เช่น เครื่องปั้นดินเผา รูปต่าง ๆ เครื่องดนตรี เครื่องหุงต้ม หมวกรูปต่าง ๆ รองเท้ารูปต่าง ๆ หัตถกรรมรูปต่าง ๆ กระปุกหมึก ที่จับกระดาษ หีบ โคม ตะเกียง
- 3) การป้ายด้วยก๊ากัน ให้หัตถกรรมรูปต่าง ๆ โดยวิธีจับก๊ากันท่าต่าง ๆ โดยให้ใช้แบบจากง่ายไปยาก จนสามารถป้ายอวคาลัยที่ใช้โค้งงอและอย่างถูกต้อง
- 4) การอวคาลัย โดยใช้ดินสอดสี ก๊ากัน หรือสีน้ำมันเหมือนข้อ 1 และเอาสิ่งที่เขียนมาแล้วจากข้อ 1 มาอวคาลัยลงในรูปที่กำหนดให้เป็นลายเข้มบางและลายคึกคอกกันบ้าง การฝึกหัดเขียนรูปเหล่านี้ใหม่ถึงว่าจะเก็บไว้เป็นแบบสำหรับการเขียนฝึกคัดกรองด้วย
- 5) การอวคาลัยไทย ให้เด็กคัดลอกลายไทยงาม ๆ เพื่อจะได้เขียนลายไทยได้และใช้เป็นแบบในการเขียนฝึกคัดกรอง และการมีมืออย่างอื่น ๆ ในโรงเรียนด้วย
- 6) การระบายสีจากของจริงด้วยสีน้ำมันหรือสีน้ำโดยเขียนจากแบบจากวัตถุที่ใช้อยู่ทุกวัน เช่น ดอกไม้ ขอบโต๊ะ ลูกไม้ โดยเขียนจากรูปง่าย ๆ ไปยากแล้วระบายสี

<sup>65</sup> พ.ร.บ. เอกสาร ร.6 ศ.10/30 เรื่อง เปิดการสอนมัธยมศึกษาสำหรับสตรี (8 พ.5.2460-9 พ.ค.2460).

7) การวาดภาพร่างควมกินสอคำ โดยใช้ดินสอสีและน้ำ โภ  
 อาจจะเริ่มวาดจากบ้านหรือในโรงเรียนก็ได้

ในชั้นปีที่ 2 จะเรียนวิชาต่าง ๆ คือ

1) การดูกลายสำหรับปัก สำหรับปักลูกไม้ ทดและการช่างอื่น ๆ  
 (ตามแต่โรงเรียนจะสอนการช่างชนิดไหน โดยลวดลายจะท่องดูขึ้นจากตัวแบบเดิม  
 เช่น ดอกไม้ ใบไม้ ซอไม้ ฯลฯ ก่อนจะดูกลายท่องฝึกให้เขียนจากของจริง เสียให้  
 ชำนาญจากสิ่งที่ปักหัดมาแต่คน แม้แต่เป็นลวดลายง่าย ๆ ท่องเก็บไว้ให้ดี เพื่อจะได้ไว้  
 สำหรับเปรียบเทียบกับงานประดิษฐ์ชั้นต่อไป

2) การดูกลายไทย ให้ทำตามข้อ 1 โดยการลอกลวดลายจากชั้นต้น  
 ท่องเก็บเอาไว้เปรียบเทียบดูเพื่อที่จะได้คิดแปลงและปรับปรุงให้เรียบ ลวดลายที่ยากขึ้น  
 และหัดเขียนภาพไทยต่าง ๆ โดยใช้สีที่ต่าง ๆ กันหลาย ๆ สี

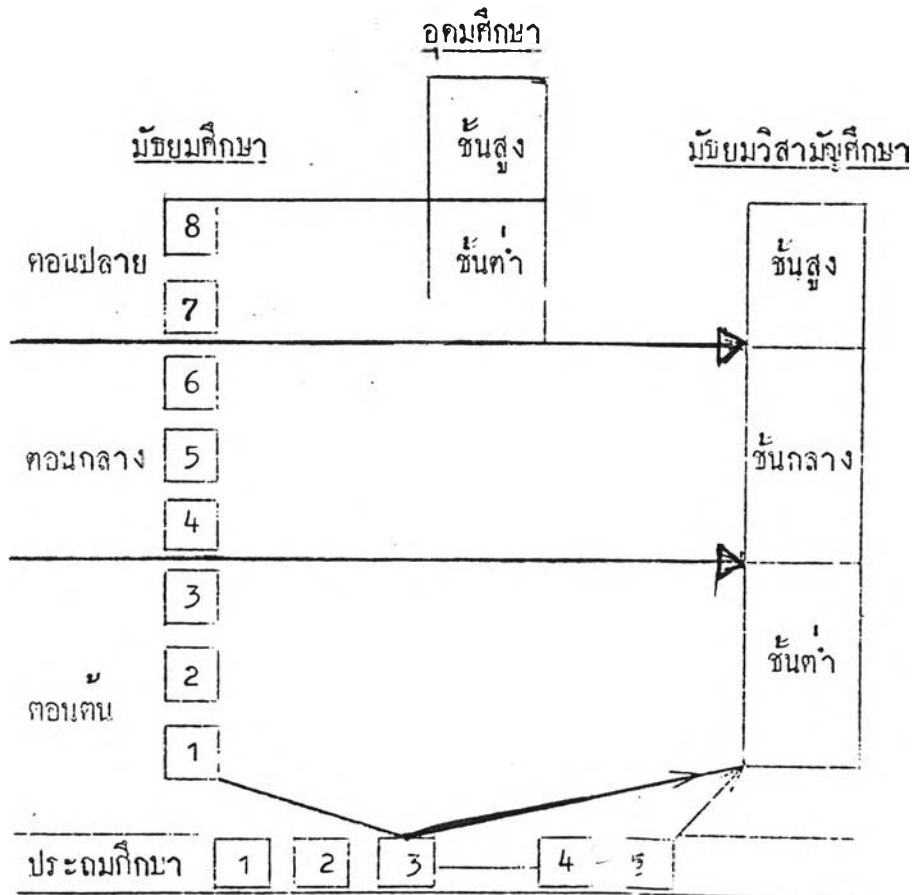
3) การระบายสีน้ำ ให้ใช้วัตถุที่มีอยู่เป็นแบบในการระบายสี  
 เช่น ผลไม้ต่าง ๆ ดอกไม้ต่าง ๆ โดยใช้ระบายสีให้เหมือนของจริงทั้งสี และเงา

4) การเขียนพิเศษ คือเขียนรูปควมสีน้ำ และสีน้ำมัน และหัดเขียน  
 รูปเหมือนควม<sup>66</sup>

จากการเขียนภาพ วาดและปั้นรูปต่าง ๆ จากของจริง ทำให้นักเรียนรู้จัก  
 สังเกต รู้จักพิจารณาต่าง ๆ และสามารถคิดแปลงลวดลายต่าง ๆ มาวาดขึ้นเพื่อนำมาใช้  
 ประโยชน์ต่อการเรียนของตนและสามารถนำมาคิดแปลงเพื่อประกอบอาชีพได้ควม อาจ  
 กล่าวได้ว่าหลักสูตรการช่างสตรีโดยเฉพาะแผนกวิชาช่างเขียนนี้เป็นหลักสูตรอาชีพศึกษา  
 ที่จัดให้แก่สตรีที่จักขึ้นที่โรงเรียนราชินีก่อน เพื่อที่จะได้จักให้แพร่หลายในโรงเรียนสตรี  
 ต่อไป

<sup>66</sup> นจช. เอกสาร ร.6 ศ.10/30 เรื่องเดียวกัน, และศึกษารายละเอียด  
 จากภาคผนวก ฎ.

แผนผังโครงการศึกษา พ.ศ.2458  
(ฉบับแก้ไข พ.ศ.2456)



ที่มา: ประวัติกระทรวงศึกษาธิการ พ.ศ.2435 - 2507, หน้า 236.



การศึกษาสตรีในโครงการศึกษา พ.ศ.2464

โครงการศึกษา พ.ศ.2464 นี้กำหนดประเภทการศึกษาไว้ 2 ประเภทคือ

1. สามัญศึกษา ได้แก่ความรู้สามัญซึ่งทุกคนควรรู้มากหรือน้อยตามควรแก่อิทธิบาท เช่นวิชาหนังสือ เลข และจรรยา
2. วิสามัญศึกษา ได้แก่ ความรู้พิเศษซึ่งบุคคลพึงเลือกเรียนเฉพาะสิ่งเฉพาะอย่างตามควรแก่อิทธิบาท ไม่จำเป็นที่ทุกคนจะต้องเรียนรู้ทุกอย่าง เช่น วิชาแพทย์ วิชาครู วิชาพาณิชย์ วิชาช่างต่าง ๆ เป็นต้น<sup>67</sup>

นอกจากนี้แล้วการศึกษายังแบ่งตามฐานะของผู้เรียนได้ 2 ภาคคือ

- ก. การศึกษาสำหรับหวยราษฎร เรียกว่าประถมศึกษา ได้แก่ความรู้ทั้งฝ่ายสามัญศึกษาและวิสามัญศึกษา ซึ่งราษฎรควรมีความรู้ไว้เป็นพื้นทุกคนเพื่อให้รู้จักผิดชอบชั่วดี เป็นวิชากลาง ๆ ที่จะต้องใช้ทุกวัน<sup>68</sup>

การรับนักเรียนในโครงการศึกษา พ.ศ.2464 สรุปความสำคัญได้ดังนี้คือ

1. นักเรียนชายเมื่อเรียนชั้นประถมศึกษาจบ 5 ปีแล้ว อาจเรียนต่อมัธยมวิสามัญชั้นต่ำได้ แต่นักเรียนหญิงเมื่อจบชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 สามารถเรียนต่อมัธยมวิสามัญชั้นต่ำได้สำหรับวิชาเรียนของนักเรียนหญิงและชายแตกต่างกันบ้าง (ศึกษารายละเอียดจากภาคผนวก ก.)
2. นักเรียนซึ่งไม่ประสงค์เรียนมัธยมศึกษาวิสามัญชั้นต่ำจะใคร่เรียนชั้นกลางต้องเรียนจบประถมปีที่ 3 ก่อน แล้วเข้าเรียนมัธยมสามัญตอนต้น เมื่อสอบไล่ได้จึงโอนไปเรียนมัธยมวิสามัญชั้นกลาง
3. นักเรียนที่เรียนมัธยมสามัญตอนต้นแล้ว ไม่ประสงค์จะเรียนมัธยมวิสามัญชั้นกลางจะใคร่เรียนชั้นสูง ต้องเรียนมัธยมสามัญตอนกลางอีก 3 ปี ถึงปีที่ 6 เมื่อสอบไล่ได้จึงโอนไปเรียนมัธยมวิสามัญชั้นสูง หรือเรียนชั้นประกาศนียบัตรของมหาวิทยาลัย

<sup>67</sup>ประวัติกระทรวงศึกษาธิการ, หน้า 280.

<sup>68</sup>เรื่องเดียวกัน, หน้า 281.

ไต่ชั่วคราวที่มหาวิทยาลัยขอนแก่น

4. นักเรียนชายที่ประสงค์จะเรียนสูงกว่ามัธยมวิสามัญชั้นสูงต้องสอบไล่ได้ประโยคมัธยมบริบูรณ์ปีที่ 8 แล้วสมัครไปเรียนวิสามัญศึกษาระดับปริญญาของมหาวิทยาลัยใด

โครงการนี้เปิดโอกาสให้ราษฎรเลือกเรียนวิชาชั้นต้นต่ำ ชั้นกลางและชั้นสูงได้ตามอัธยาศัย และในสายวิชาชั้นกลางนั้นเด็กสามารถเลือกเรียนได้เมื่อจบชั้นมัธยมปีที่ 3 โดยไม่ต้องเรียนให้จบชั้นมัธยมปีที่ 6 เหมือนโครงการศึกษา พ.ศ. 2458 (ซึ่งเป็นจุดบกพร่อง) และแก้ไขใหม่ในโครงการศึกษา พ.ศ. 2464 นี้ และในปี พ.ศ. 2464 นี้ ได้มีการประกาศพระราชบัญญัติประถมศึกษาบังคับใช้ มีเนื้อหาสาระที่สำคัญคือ

#### พระราชบัญญัติประถมศึกษา พุทธศักราช 2464

พระราชบัญญัติประถมศึกษาที่ประกาศใช้เมื่อ วันที่ 1 กันยายน 2464 และมีผลบังคับใช้ตั้งแต่วันที่ 1 ตุลาคม 2464 เป็นต้นไป มีสาระสำคัญที่จะสรุปได้ดังนี้คือ

1) การประกาศใช้พระราชบัญญัติไม่ประสงค์ที่จะประกาศใช้พร้อมกันทั่วประเทศแต่ให้ประกาศใช้ในอำเภอหรือตำบลที่เหมาะสมก่อนแล้วจึงค่อยขยายออกไปตามลำดับ

2) โรงเรียนที่จัดการศึกษาภาคบังคับมีสามประเภทคือ โรงเรียนประชาบาล โรงเรียนรัฐบาลและโรงเรียนราษฎร์

3) เด็กชายและเด็กหญิงทุกคนที่มีอายุระหว่าง 7-14 ปี ต้องเข้าเรียนในโรงเรียนประถมศึกษา และถ้ายังอ่านเขียนไม่ได้ก็ควรไปจนกว่าจะอ่านออกเขียนได้ (นอกจากจะมีขอมพร่องทางร่างกายและจิตใจ) สำหรับบางอำเภอหรือบางตำบลอาจเขยิบอายุการเกณฑ์เด็กเข้าเรียนขึ้นเป็นแปดปีหรือสิบปีก็ได้ตามที่กระทรวงศึกษาธิการเห็นสมควร

4) เมื่อเด็กเข้าในโรงเรียนแล้วต้องมีเวลาอย่างน้อย 800 ชั่วโมงในหนึ่งปี และจะขาดเรียนโดยไม่มีเหตุผลเพียงพอเกิน 30 วันติดต่อกันไม่ได้

5) นายอำเภอจะต้องทำบัญชีเด็กที่มีอายุถึง เกณฑ์บังคับเข้าเรียนในโรงเรียนประถมศึกษาสงครใหญ่และผูกครองก่อนตนมีการศึกษา

6) เด็กที่ได้รับการยกเว้นไม่ต้องเข้าเรียนในโรงเรียนประถมศึกษาที่มีดังนี้

ก) เรียนจบหลักสูตรประถมศึกษาหรือหลักสูตรอื่นที่เทียบเท่า

ข) เด็กที่ผูกครองตนเอง หรือจ้างบุคคลอื่นมาสอนที่บ้านโดยได้รับอนุญาตจากนายอำเภอ แต่ผูกครองจะส่งเด็กมาให้ศึกษาธิการอำเภอทำการสอบวัดความรู้ปีละครั้ง ถ้าสอบไม่ผ่านอาจส่งเด็กนั้นเข้าเรียนในโรงเรียนต่อไปก็ได้

ค) เด็กที่มีชอบกพร่องทางร่างกายและจิตใจหรือเป็นโรคติดต่อเรื้อรัง

ง) เด็กที่อยู่ห่างไกลจากโรงเรียนเกิน 3,200 เมตร หรือมีอุปสรรคอื่น ๆ ที่ทำให้ไม่สามารถมาเรียนได้

จ) เด็กที่เลี้ยงดูบิดามารดาหรือผูกครองที่ไม่สามารถเลี้ยงตนเองได้

7) ในกรณีที่เด็กจำเป็นต้องอยู่ทำงานช่วยเหลือผูกครอง และได้ขออนุญาตเป็นลายลักษณ์อักษร นายอำเภอมีสิทธิ์อนุญาตให้เด็กหยุดเรียนได้ แต่ไม่เกินสอง เดือนในหนึ่งปี

8) ให้จัดตั้งสารวัตรศึกษาขึ้นในท้องอำเภอตามความจำเป็น สำหรับช่วยนายอำเภอในการตรวจตราเด็กที่อยู่ในเกณฑ์บังคับ เพื่อแจ้งให้ผูกครองส่งเด็กเข้าเรียนและสอดส่องดูแลเด็กที่ไม่ปฏิบัติตามพระราชบัญญัติให้เข้าเรียนในเวลาอันสมควร

9) ในการจัดการศึกษาภาคบังคับนั้น จะได้เงินมาโดยการกำหนดให้ชายฉกรรจ์ทุกคนที่มีอายุตั้งแต่ 18-60 ปี เสียเงินศึกษาต่อคนละ 1-3 บาท

ตามท้องที่ที่กระทรวงศึกษาธิการกำหนดทั้งนี้ยกเว้น

- ก. ผู้ที่ไม่สามารถเลี้ยงตนเองได้
- ข. ภิกษุ สามเณร และนักบวชทุกศาสนา
- ค. ทอหารทุกเหล่าที่กำลังประจำการตามพระราชบัญญัติการเกณฑ์ทหาร
- ง. ผู้ที่ออกเงินช่วยเหลือโรงเรียนประชาบาลมากกว่าเงินศึกษาฟรี

10) การจัดตั้งโรงเรียนประชาบาล ถ้าโรงเรียนยังไม่พอให้ราษฎรช่วยกันหาเงินจัดตั้งขึ้นได้ ก็ให้นายอำเภอเป็นผู้ดำเนินการจัดตั้งโรงเรียนประชาบาลขึ้นโดยวิธีใดก็ได้แล้วแต่ความเหมาะสม

11) เมื่อเด็กมีอายุครบตามที่กำหนด บิดามารดาหรือผู้ปกครองที่รับผิดชอบต้องไปจดทะเบียนชื่อเด็กไว้ ณ ที่ว่าการอำเภอ ถ้าไม่ปฏิบัติตามจะคงถูกปรับไม่เกิน 12 บาท ถ้าผู้ปกครองไม่ส่งเด็กเข้าโรงเรียนเมื่อได้รับหมายเตือน จะคงถูกปรับไม่เกิน 50 บาท หรือถูกปรับแล้วยังไม่ส่งเด็กเข้าโรงเรียนอีก จะคงถูกปรับไม่เกิน 100 บาท หรือถูกจำคุกไม่เกิน 10 วัน หรือทั้งจำทั้งปรับ แต่ถ้าผู้ปกครองใดพิสูจน์ให้เห็นว่าไปพยายามแล้วทุกวิถีทางด้วยเหตุผลอันสมควร แต่เด็กไม่ยอมไปเรียนเอง เช่นนี้ถือว่ามีความผิด แต่เด็กอาจถูกส่งตัวไปเข้าโรงเรียนอาชีพได้

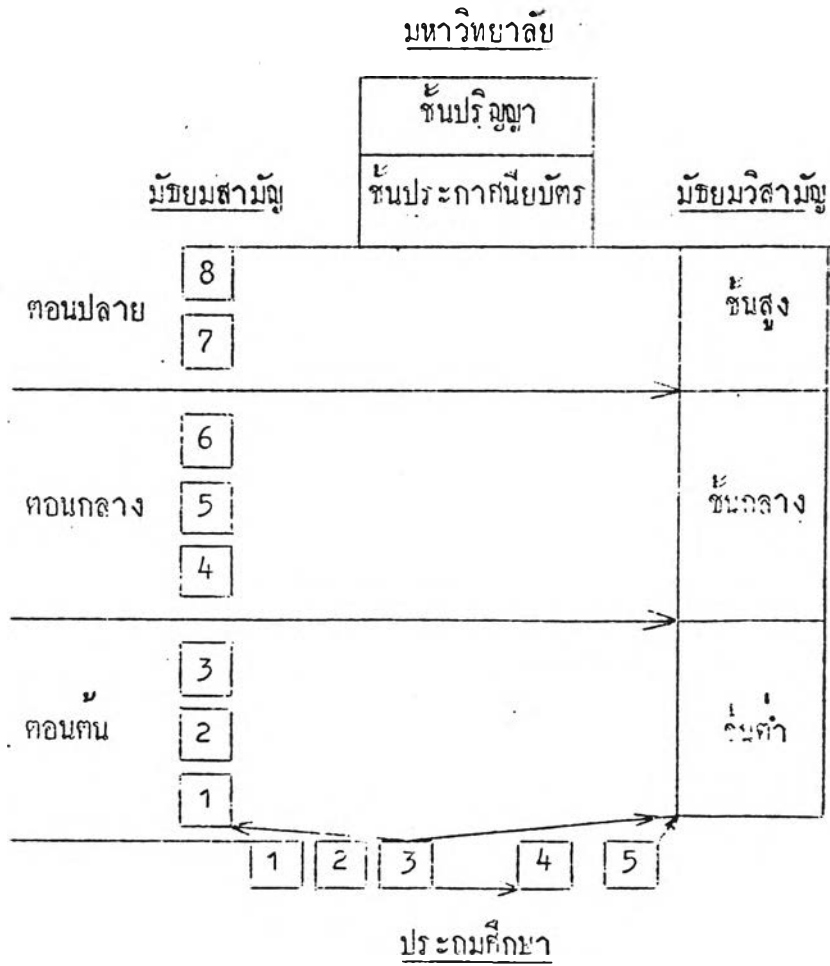
12) การจัดตั้งโรงเรียนนั้น ถ้าไม่เพียงพอสำหรับราษฎร รัฐบาลจะใช้วิธีการให้ราษฎรช่วยกันหาเงินจัดตั้งขึ้นเป็นแห่ง ๆ ไป โดยมีคณะกรรมการศึกษาจำนวนไม่เกิน 5 คน เป็นผู้ดำเนินงานซึ่งจะใช้วิธีเลือกตั้งทุก ๆ ปี จากราษฎรผู้ออกเงินช่วยเหลือไม่ต่ำกว่า 5 บาท ซึ่งทั้งนี้ต้องได้รับความเห็นชอบจากอุปราชหรือสมุหนเสวกสภาบาลด้วย นอกจากโรงเรียนที่ราษฎรช่วยกันจัดตั้งแล้วนายอำเภออาจจัดสร้างโรงเรียนขึ้นโดยวิธีใดวิธีหนึ่งแล้วแต่ความเหมาะสม<sup>69</sup>

<sup>69</sup> นจช. เอกสาร ร.6ศ.2/9 เรื่องพระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ.2464 และ นจช. เอกสาร ร.6 ศ.2/10 เรื่อง จุดมุ่งหมายและวิธีดำเนินการศึกษา และศึกษาแผนผังโครงการศึกษา พ.ศ.2464 ใ้จากแผนผังหน้า 196.

การศึกษาของสตรีในโครงการศึกษา พ.ศ.2464 นี้ นับว่าเป็นครั้งแรกที่สตรีมีโอกาสได้รับการศึกษาที่เพิ่มเติมชายและได้รับอย่างทั่วถึง เพราะสตรีทุกคนจะต้องเรียนในโรงเรียนในระดับประถมศึกษาตั้งแต่อายุ 7-14 ปี

ในโครงการศึกษา พ.ศ.2464 ได้กำหนดคนหลักสูตรอาชีวศึกษา สตรีชั้นในชั้นประถมศึกษา โดยนักเรียนจะต้องเรียนวิชาเบ็ดเตล็ดเป็นวิชาบังคับซึ่งวิชาเบ็ดเตล็ดจะเรียนในสถานการเรือน เช่น การทำกับข้าว และของกินต่าง ๆ การจักคอกไม้ การเย็บของต่าง ๆ เช่น คน สอย ปะ ชุน ตลอดจนการซักเสื้อผ้า กวาดบ้านและจะต้องเลือกเรียนในวิชาอื่น ๆ อีก 1 ข้อ คือ วิชาเย็บ วิชาปัก วิชาคอกไม้สด การดัก แมลงวัน กล้วย

โครงการศึกษา พ.ศ.2464



ที่มา: ประวัติกระทรวงศึกษาธิการ พ.ศ.2430-2507, หน้า 281.

## ผลการจัดการศึกษาเพื่อสตรี

การศึกษาของสตรีสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวโดยพระองค์พยายามจัดการศึกษาให้ประชาชนได้รับการศึกษาโดยทั่วถึงกัน เช่นการออกพระราชบัญญัติประถมศึกษาชั้นต้นทำให้สตรีได้รับการศึกษาเท่าเทียมกับชายเป็นครั้งแรก และการจัดการศึกษาเพื่อสตรีของพระองค์ยังมีผลในคานอื่น ๆ อีก กล่าวคือ

### 1. ทำให้สตรีได้รับการศึกษามากขึ้น

การจัดการศึกษาแต่เดิมนั้นมุ่งที่จัดสำหรับผู้ชายเป็นสำคัญ สตรีจะได้รับการศึกษาเอาเรียนน้อยมากทำให้เกิดความแตกต่างในคานการศึกษาระหว่างสตรีและผู้ชายขึ้น ถึงแม้ว่าการศึกษาศรีนั้นจะมีมาตั้งแต่สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นและเริ่มจัดการศึกษาโดยเริ่มมีโรงเรียน มีแบบแผนขึ้นในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว แต่โรงเรียนเหล่านี้ส่วนมากก็จัดโดยเอกชนและยังมีจำนวนน้อยมาก<sup>70</sup> จนกระทั่งสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวรัฐบาลได้วางโครงการศึกษาและประกาศใช้ถึงสามฉบับคือ โครงการศึกษาพ.ศ.2456 โครงการศึกษา พ.ศ.2458 และโครงการศึกษา พ.ศ.2464 และในแต่ละฉบับนั้นก็กล่าวถึงการศึกษาสตรีในแต่ละระดับชั้น (ถึงที่กล่าวมาแล้ว) โดยเฉพาะโครงการศึกษาพ.ศ.2464 ได้มีพระราชบัญญัติประถมศึกษาและบังคับใช้ในพ.ศ.2464 เป็นครั้งแรก พระราชบัญญัตินี้มีผลบังคับให้สตรีจะต้องเข้าเรียนในโรงเรียนประถมศึกษาเช่นเดียวกับเด็กชายเพราะจากจุดมุ่งหมายของโครงการศึกษาต้องการให้เด็กทุกคนไม่เลือกเพศ ศาสนา ที่มีอายุ ระหว่าง 7-14 ปี ได้เข้าเรียนในโรงเรียน<sup>71</sup> ซึ่งการประกาศบังคับนี้ ผลทำให้บิดามารดาของเด็กจะต้องให้เด็กเข้าโรงเรียนและเป็นการขยายการศึกษาของเด็กหญิงอย่างใดผลดีที่สุดเพราะจะมีเด็กหญิงเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ หลังจากประกาศพระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ.2464 แล้วจำนวนนักเรียนหญิงเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว ถึงเกือบ 10 เท่าตัว คือพ.ศ.2465 เพิ่มขึ้น

<sup>70</sup> ศึกษารายละเอียดจากบทที่ 2 และบทที่ 3.

<sup>71</sup> หจช. เอกสาร ร.6 ศ.2/4.

\* จำนวนนักเรียนหญิงที่เพิ่มขึ้น จากโรงเรียนรัฐบาล โรงเรียนราษฎร์และโรงเรียนประชาบาล

10,803 คน ขณะที่ก่อนหน้านี้อัตราการเพิ่มของนักเรียนหญิง เป็นไปในอัตราสม่ำเสมอ คือเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ แต่ไม่มากกว่าเดิมเท่าใดนัก ดังตารางที่ 8

ตารางที่ 8 แสดงจำนวนนักเรียนหญิงทั่วประเทศ (พ.ศ.2457-2475)

พ.ศ.	จำนวนนักเรียนหญิง	เพิ่มจากปีก่อน
2457	5,239	-
2458	5,397	158
2459	6,600	1,203
2460	7,411	811
2461	11,084	3,673
2462	13,280	2,196
2463	14,630	1,350
2464	16,819	2,189
2465	124,850	108,031
2466	201,341	76,491
2467	209,061	7,720
2468	(ไม่ทราบจำนวนแน่นอน)	-
2469	-	-
2470	-	-
2471	-	-
2472	239,150	10,502
2473	282,574	32,928
2474	309,622	27,048
2475	-	--

ที่มา: คัดแปลงจาก วารุณี โอสถารมย์, "การศึกษาในสังคมไทย พ.ศ.2411-2475" (วิทยานิพนธ์ปริญญาามหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, หน้า 354.





2) มีการจัดตั้งโรงเรียนฝึกหัดครูหญิงขึ้นที่โรงเรียนเบญจมราชาลัย การศึกษาที่จัดมาตลอดจากรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น มีปัญหาที่ทำให้การจัดได้ไม่สมบูรณ์เท่าที่ควรคือ ปัญหาในเรื่องครูสอน ทั่วๆ ทั่วๆ ในเวลานั้นมีจำนวนน้อยมากและยังไม่มีความรู้ความชำนาญพอสมควรตามแผนการศึกษาสมัยใหม่ ได้ สมเด็จพระมหาพรตเจ้าจารย์ราชานุภาพ พระองค์ได้ดำริที่จะจัดตั้งการฝึกหัดครูขึ้น แต่พระองค์ได้ย้ายจากงานในหน้าที่ของกระทรวงธรรมการไปยังกระทรวงมหาดไทยเสียก่อน ต่อมาเมื่อเจ้าพระยาภาสกรวงศ์เข้ารับหน้าที่เป็นเสนาบดีกระทรวงศึกษาธิการ ได้ ด้รับจัดการสืบต่อมาโดยตั้งโรงเรียนฝึกหัดครูครั้งแรกโดยอาศัยโรงเรียนเด็กที่ถนนบำรุงเมือง เป็นสถานที่เรียนโดยมีนายเชอ กรีนรอด ชาวอังกฤษ เป็นอาจารย์ใหญ่เปิดสอน เมื่อวันที่ 12 ตุลาคม พ.ศ.2435 โดยสังกัดกรมศึกษาธิการ เรียกโรงเรียนฝึกหัดครู อาจารย์<sup>72</sup> โดยจัดอยู่ในประเภทโรงเรียนสอนวิชาชีพพิเศษเป็นโรงเรียนหลวง\*

<sup>72</sup>กระทรวงศึกษาธิการ, ประวัติกระทรวงศึกษาธิการ พ.ศ.2435-2508, หน้า 102.

\*โรงเรียนสายสวัสดิ์สุนทร หรือต่อมาคือโรงเรียนเบญจมราชาลัย.

\*\*เมื่อเปิดโรงเรียนครั้งแรกมีนักเรียน 3 คนเท่านั้นคือพระสุนทรราชา (นาย นงบุญ วิเศษกุล) พระยาภิรมย์ภักดี (นายบุญรอด เศรษฐบุตร) และนายสุข และต่อมา นักเรียนลาออกเสีย 2 คน เหลือนายนงบุญคนเดียว และในปี พ.ศ.2436 มีนักเรียนเข้ามาใหม่อีกคือนายสนั่น เทพหัสดิน ณ อยุธยา (เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี) นายสกล ผลพันธุ์ (หลวงสังขวิทย์วิสุทธิ) และนายเหม ผลพันธุ์ (พระยาโอวาทวรกิจ) โดยสอบ ไล่ได้ประกาศนียบัตรครูสอนภาษาไทยและภาษาอังกฤษ 2 คนคือ นายสนั่น และนายสกล และสอบได้เฉพาะภาษาไทยคือนายเหม ซึ่งนับว่าเป็นรุ่นแรกที่สอบไล่ได้ประกาศนียบัตร ของกรมศึกษาธิการ

ต่อมานายนงบุญ ก็ได้ลาออกจากการเป็นนักเรียนครู

พ.ศ. 2438 นายฮั้ง เข้ารับตำแหน่งเป็นอาจารย์ใหญ่ แทนนายกรีนรอด (ซึ่งลาออก) โดยมีนายสนั่นเป็นผู้ช่วยอาจารย์ใหญ่ ต่อมาเมื่อนายฮั้งได้ลาออก และ นายเลี่ยม นายโห้ไค่ทวนไปศึกษาวิชาครูต่อที่ประเทศอังกฤษ ซึ่งในช่วงนี้นายคัมลยู ยี ยอนสัน ได้เลื่อนเป็นผู้จัดการโรงเรียนและเป็นอาจารย์ใหญ่ด้วย

ต่อมาโรงเรียนฝึกหัดอาจารย์ไคย้ายไปอยู่ที่คึกแมนนฉิมิตร วัดเทพศิรินทร์ราชวาส เรียกว่าโรงเรียนราชวิทยาลัย (เกา) เรียกว่าโรงเรียนฝึกหัดครูตะวันตก รับนักเรียนทั้งประจำและไปกลับ เพื่อสอนครูมูลศึกษา นักเรียนเรียนจบแล้วจะส่งไปเป็นครูตามหัวเมือง และใน พ.ศ.2449 โรงเรียนฝึกหัดอาจารย์ไคย้ายไปรวมกับโรงเรียนฝึกหัดครูตะวันตก ได้เปลี่ยนแปลงการรับนักเรียน โดยรับนักเรียนประจำ ทั้งจากหัวเมืองต่าง ๆ และในมณฑลกรุงเทพฯ มีหลักสูตร 2 ปี และในช่วงนี้เองได้ปรับปรุงหลักสูตรให้กว้างขวางขึ้น ในพ.ศ.2466 ไคขยายหลักสูตรถึงฝึกหัดครูมัธยมชั้นรับนักเรียนที่สอบไล่ได้ประกาศนียบัตรอาจารย์ประถมแล้วสมัครเข้ามาเรียน และรับนักเรียนที่สอบไล่ได้มัธยมสามัญ นักเรียนฝึกหัดครูข้างนี้มี 6 ประเภทคือ

1. นักเรียนสอนชั้นประถม
2. นักเรียนสอนภาษาต่างประเทศ
3. นักเรียนครูชั้นมูล
4. นักเรียนครูชั้นมัธยม
5. นักเรียนครูต่างประเทศ<sup>73</sup>

<sup>73</sup> ประวัติกระทรวงศึกษาธิการ, หน้า 104-105.

ในขณะที่โรงเรียนฝึกหัดครูชายกำลังขยายไปอย่างรวดเร็ว  
เมื่อพ.ศ. 2456 สมเด็จพระยาพราหมณ์เสด็จสุเรนทราธิบดี พระองค์ได้ทรงจัดตั้ง  
โรงเรียนฝึกหัดครูหญิงขึ้น\* ซึ่งแนวคิดในการจัดตั้งโรงเรียนฝึกหัดครูหญิงได้มีมาตั้งแต่

---

\* ซึ่งก่อนหน้าที่ได้จัดตั้งแผนกฝึกหัดครูหญิงมาแล้ว ตามปรากฏรายงาน  
กระทรวงธรรมการ พ.ศ. 2450 ว่าโรงเรียนมัธยมสตรีวิทยาซึ่งขณะนั้นเป็นโรงเรียน  
สตรีแห่งเดียวที่รัฐบาลจัดตั้งขึ้นเปิดสอนถึงชั้นมัธยม ได้มีแผนกฝึกหัดครูหญิงขึ้น เพื่อผลิต  
ครูไปสอนตามโรงเรียนหญิงอื่น ๆ ด้วยอีก แผนกหนึ่งนอกจากการสอนตามหลักสูตรสามัญ  
นักเรียนที่รับเข้าฝึกหัดในแผนกวิชาครูนี้ต้องการจะรับผู้ที่สำเร็จประโยคมัธยมศึกษาแล้ว แต่  
ในขณะนั้นหาผู้ที่สอบไล่ได้ชั้นมัธยมศึกษาอาจจึงรับนักเรียนที่มีความรู้เพียงชั้นสองของ  
ประโยคมัธยมศึกษาไปพลางก่อน นักเรียนเหล่านี้ต้องเรียนวิชาสามัญและวิชาครูด้วย  
ทั้งไม่มีการฝึกหัดสอนนักเรียนในแผนกประถมและมูลของโรงเรียนเองและโรงเรียนเสาวภา  
เป็นคราว ๆ ไป นอกจากนั้นยังมีการสอนนักเรียนประถมหรือมูลค่อนครุและนักเรียน  
ฝึกหัดครูด้วยกันอีก เมื่อถึงปลายปีต้องเข้าสอบไล่วิชาครู แต่ผู้ที่ยังไม่ได้ชั้นประโยคมัธยม  
ศึกษาต้องสอบไล่ตามหลักสูตรมัธยมด้วย เมื่อสอบไล่ได้ก็ได้รับประกาศนียบัตรเป็นครูมูล  
ตามระเบียบครูชาย และในระหว่างที่เรียนอยู่นั้นผู้ใดได้ประโยคมัธยมศึกษาแล้วได้รับเบี้ยเลี้ยง  
เดือนละ 10 บาท ผู้ที่ยังไม่ได้ประโยคมัธยมศึกษาได้รับเบี้ยเลี้ยงเดือนละ 8 บาท ทั้งนี้เพื่อ  
เป็นการอุดหนุนและชักจูงให้มาเรียน ในพ.ศ. 2450 มีนักเรียนแผนกฝึกหัดครู 7 คน  
นอกจากนี้ยังมีฝึกหัดครูหญิงที่โรงเรียนกุลสตรีวังหลังจัดตั้งขึ้น นักเรียนที่สอบไล่  
ได้ประกาศนียบัตรของโรงเรียนแล้ว ถ้าหากสมัครจะฝึกหัดเป็นครูต่อไปโรงเรียนก็จะรับ  
ไว้ฝึกสอน ครูที่ได้ออกฝึกหัดในโรงเรียนนี้ออกมารับราชการในกรมศึกษาธิการและโรงเรียน  
ต่าง ๆ เป็นจำนวนมาก (ดังรายละเอียดที่ 3)

สมัยเจ้าพระยาภาสกรวงศ์เป็นเสนาบดีกระทรวงธรรมการ\* แต่ก็ไม่สามารถจัดสำเร็จ จนถึงสมัยเจ้าพระยาพระเสด็จ โดยท่านเห็นว่าการศึกษาครูหญิงมีความจำเป็นต่อประเทศ เป็นอย่างมากเพราะเกิดปัญหาว่าครูสตรีมีจำนวนน้อย ส่วนมากจะอยู่ในกรุงเทพ ตามตัวเมืองต่าง ๆ จะขาดแคลน จึงทำให้ท้องจัดการแก้ไขปัญหานี้โดยการส่งนักเรียนหญิงจากต่างจังหวัดเข้ามาเรียนในกรุงเทพ เมื่อสำเร็จแล้วก็จะกลับไปสอนตามภูมิลำเนาเดิม ดังพระราชดำริของเจ้าพระยาพระเสด็จ ตอนหนึ่งว่า

. . . โรงเรียนนี้ (โรงเรียนฝึกหัดครูหญิง) เมื่อเริ่มแรกจัดตั้งมีอยู่สองประการเพราะเนื่องจากว่าการศึกษาของหญิงยังไม่เจริญทั่วพระราชอาณาเขต ส่วนในกรุงเทพพอนั้นโรงเรียนชั้นใหญ่อยู่ตามลำดับพอที่การศึกษาทั้งหลายจะมีโอกาสเล่าเรียนหาความรู้ใส่ตัวไต่ถาม แคลในส่วนตัวเมืองต่าง ๆ ยังมีน้อย ความบกพร่องในเรื่องนี้ไซ้เป็นเพราะไม่มีใครเอาใจใส่ที่จะจัดหรือราษฎรไม่ยินยอมที่จะเล่าเรียนก็หาไม่. . . เช่นสมุหเทศาภิบาลมณฑลอุบลรัตนโกสินทร์จะจัดโรงเรียนสตรีด้วยตนเอง และปกครองเอง ตัวอย่างเหตุบกพร่องที่แท้จริงอยู่ที่การหาตัวครูหญิงซึ่งจะออกเป็นครูสอนในมณฑลต่าง ๆ นั้นมีใคร. . .<sup>74</sup> (ขอความในวงเล็บ-ผู้วิจัย)

<sup>74</sup> พ.ร.บ. เอกสาร ร.6ศ.10/13 เจ้าพระยาพระเสด็จฯ หลงเกล้าถวายความเห็นที่จะจัดการศึกษา รศ.131.

\* เจ้าพระยาภาสกรวงศ์เสนอขอจัดตั้งโรงเรียนที่เกี่ยวกับฝึกหัดครูหญิงคือ

1. ขอรับนักเรียนฝึกหัดครูหญิงอายุ 15-18 ปี จำนวน 6 คน มาเรียนที่โรงเรียนสุนันทาลัย
2. นักเรียนที่อยู่ฝึกหัดครูจะได้เบี้ยเลี้ยงและค่าใช้สอยเดือนละ 20 บาท โดยขอพระราชทาน 9 เดือนๆ ละ 120 บาท
3. นักเรียนที่ได้รับประกาศนียบัตรเป็นครูอาจารย์แล้วจะต้องรับราชการเป็นครูสอนหนังสือในโรงเรียน โดยจะต้องเป็นโสดอยู่ 5 ปี (ในระหว่างนี้ก็ยังคงได้รับเงินเดือน)
4. โรงเรียนนี้จัดเป็นตัวอย่างเพื่อให้มีนักเรียนฝึกหัดครูสตรี มีมากพอที่จะจัดตั้งโรงเรียนสตรี
5. เมื่อการจัดนักเรียนฝึกหัดครูอาจารย์ที่ทันแล้ว ท่อไปก็จะขยายให้ใหญ่ขึ้น จัดเป็นโรงเรียนฝึกหัดครูหญิง โดยจัดเป็นส่วนราชการควบคู่กับฝึกหัดครูชาย (ศึกษารายละเอียดได้จากภาคผนวก ข.)

กระทรวงธรรมการได้แก้ไขในจุดนี้โดยการ "รับเด็กหญิงจากหัวเมืองมณฑลต่างๆ เข้ามาฝึกหัดวิชาครูในกรุงเทพ เมื่อสำเร็จแล้วจะส่งกลับไปสอนยังภูมิลำเนาเดิม ด้วยการจัดตั้งโรงเรียนฝึกหัดครูหญิงขึ้นในกรุงเทพในพ.ศ.2456 ซึ่งสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมขุนมรุพงษ์ศิริพัฒน์ ได้สนับสนุนการศึกษาของสตรี โดยพระองค์ทรงเห็นว่า "การห่านุบำรุง ราชอาณาจักรสยามสิ่งใดจะเป็นสิ่งสำคัญที่ตองการอยู่เป็นอย่างยั่งยืนจึงเห็นว่าการศึกษาเล่าเรียนเป็นสิ่งสำคัญซึ่งบกพรองอยู่มาก และการศึกษานั้นเล่าฝ่ายนักเรียนผู้ชายก็มีห่านุบำรุงอุดหนุนกันอยู่โดยมากแต่นักเรียนผู้หญิงยังบกพรองกว่านักเรียนผู้ชายมาก<sup>75</sup> ดังนั้นเพื่อสตรีได้มีการศึกษาดีขึ้น "เห็นควรที่จะยกบานรวมทั้งที่ดินบริเวณวังตั้ง เป็นโรงเรียนผู้หญิงให้เป็นประโยชน์สืบไป และเพื่ออุทิศถวายพระคุณในพระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงถวาย<sup>76</sup> และพระราชทานนามว่า "เบญจมารชาลัย" ซึ่งมีระเบียบการในการรับนักเรียนดังนี้คือ

- 1) ให้ข้าหลวงเทศาภิบาลเลือกเด็กหญิงในมณฑลที่ปกครองอยู่ อายุระหว่าง 13-16 ปี ใหม้ความรู้พออ่านออกเขียนได้ รู้อเลข บวก ลบ คูณ หาร เป็นอย่างต่ำ (แต่ถ้าได้ที่มีความรู้ถึงสอบไล่ได้ประโยคประถมแล้วยิ่งดี) ส่งมาเรียนอย่างมากที่สุด 5 คน เพื่อกลับเป็นครูมณฑลของตน
- 2) การเล่าเรียนของนักเรียนเหล่านี้จะใช้เวลาระหว่าง 3-5 ปี
- 3) ขณะเมื่อเรียนอยู่ไม่ต้องเสียค่าเล่าเรียนและค่าอาหาร
- 4) เมื่อออกจากโรงเรียนนี้แล้ว จะต้องรับราชการเป็นครูเท่ากับเวลาที่ได้เรียนอยู่ในโรงเรียนเช่นถ้าเรียนอยู่ 3 ปี จะต้องรับราชการ 3 ปี เป็นต้น

<sup>75</sup> หจช. เอกสาร ร.6 ศ.4/41 เรื่องกรมขุนมรุพงษ์ถวายที่ดินที่วังเก่าสำหรับเป็นโรงเรียนสตรีและขอพระราชทานนามโรงเรียน "เบญจมารชาลัย" (21 ม.ค.2455) และ หจช. เอกสาร ศ.50.1/1 เรื่องสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมขุนมรุพงษ์ศิริพัฒน์ถวายที่ดินที่วังเก่าให้รัฐบาลจัดตั้ง เป็นโรงเรียนสตรี พระราชทานนามว่าโรงเรียนเบญจมารชาลัย 18 พ.ย.2455-17 ธ.ค.2456)

<sup>76</sup> เรื่องเดียวกัน

5) เมื่อรับราชการไม่ครบกำหนดจะต้องถูกปรับให้แก่กระทรวง  
 ข้าราชการเดือนละ 15 บาท เช่นใช้เวลาเรียน 3 ปี แต่รับราชการ 2 ปี จะต้องใช้  
 เงินเป็นเวลา 1 ปี

6) ค่าเดินทาง ค่าเครื่องนุ่งห่ม ค่าเครื่องนุ่งห่ม ค่าหนังสือเรียน  
 นักเรียนต้องเสียเอง

### ประเภทของนักเรียน

นักเรียนในโรงเรียนนี้จัดแบ่งเป็น 2 ประเภท คือนักเรียนหลวง  
 และนักเรียนสมัคร

นักเรียนหลวง ได้แก่นักเรียนผู้ซึ่งสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้าเธอ  
 และพระขนิษฐาองค์ไม่ทรงเสียดำรงเกล้าเรียน แต่เมื่อออกจากโรงเรียนแล้วจะต้องเป็นครูตาม  
 ที่กระทรวงข้าราชการจัดให้ ค่าเดินทาง ค่าเครื่องนุ่งห่ม อุปกรณ์เกี่ยวกับการเรียน  
 ผู้ปกครองจะต้องจัดให้

นักเรียนสมัคร ได้แก่นักเรียนที่สมัครเรียนโดยเสียดำรง  
 เสด็จเรียนเอง แบ่งเป็น 2 ประเภทคือ

- นักเรียนอยู่ประจำในโรงเรียน
- นักเรียนไป-กลับ

ถ้าเป็นนักเรียนประจำจะต้องเสียดำรงเกล้าเรียนเดือนละ 15  
 บาท ถ้าไป-กลับเสียดำรงเกล้าเรียนเดือนละ 1 บาท และนักเรียนสมัครนี้ถ้าหากคนใดมี  
 ความรู้ถึงขั้นมัธยมสามแล้วจะสมัครเป็นนักเรียนสอบเพื่อฝึกหัดเป็นครูและสอนตามโรงเรียน  
 ที่จัดให้ ถ้าเป็นนักเรียนประจำจะต้องเสียดำรงเกล้าเรียนเพียงเดือนละ 14 บาท ถ้าเป็น  
 นักเรียนไป-กลับไม่ทรงเสียดำรงเกล้าเรียน<sup>77</sup>

---

<sup>77</sup>กรมศึกษาธิการ, ระเบียบการโรงเรียนเบญจมราชาลัย ฝึกหัดอาจารย์ฝ่าย  
 สตรี (พิมพ์ครั้งที่ 1) โรงพิมพ์บำรุงนุกุลกิจ, 2456), หน้า 1-12.

### การเรียนการสอน

จะรับนักเรียนที่จบชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 แล้วสมัครเป็นนักเรียน  
ฝึกหัดครูโดยเรียนตามหลักสูตรครุฑลของกระทรวงธรรมการ นักเรียนที่สอบไล่ได้ประโยค  
มัธยมหรือประโยคครุฑลแล้วเรียนตามหลักสูตรครูประถมต่อไปก็ได้ การสอบไล่ชั้น  
ประถมปีที่ 1 ปีที่ 2 ชั้นมัธยมปีที่ 1 ปีที่ 2 ปีที่ 3 ปีที่ 4 และปีที่ 5 แต่ประโยคประถม  
ประโยคมัธยม ประโยคครุฑล และประโยคครูประถม กรมศึกษาธิการสอน ผู้ใดที่สอบไล่  
ได้ตามนี้จะได้รับประกาศนียบัตรครุฑล<sup>78</sup>

นอกจากนี้แล้วผู้เรียนยังต้องเรียนค่านการเรือน (ความที่คนสมมติ  
ของสตรีพึงจะรู้) โดยฝึกหัดให้นักเรียนปฏิบัติอย่างจริงจัง เพื่อที่จะได้เป็นนิสัยติดตัวไป  
ในภายหน้า โดยฝึกหัดทำเวร ทำครัว เวรซักผ้า เวรกวาดล้าง เวรพยาบาลคนเจ็บ  
และเวรจ่ายตลาด โดยมีครูเป็นผู้กำกับ นอกจากนี้แล้วครูผู้ปกครองยังกวาดขันในเรื่อง  
ความประพฤติของนักเรียนทั้งไป-กลับและนักเรียนประจำด้วย<sup>79</sup>

และใน พ.ศ.2457-2460 มีนักเรียนสตรีสำเร็จฝึกหัดครูจำนวน 15 คน  
กระจายละเอียดจากตารางที่ 9-10 มีนักเรียนฝึกหัดครูประโยคมัธยมหญิงที่สำเร็จการศึกษา  
ระหว่าง พ.ศ.2461-2475 จำนวน 75 คน ขณะที่นักเรียนชายสำเร็จการศึกษา  
ฝึกหัดครูประโยคมัธยมชาย จำนวน 186 คน และนักเรียนฝึกหัดครูประโยคมูลและประถม  
ชายจำนวน 265 คน และนักเรียนที่สำเร็จฝึกหัดครูมัธยมจากจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย  
ทั้งสิ้น 51 คน เป็นต้น

<sup>78</sup> เรื่องเดียวกัน.

<sup>79</sup> เรื่องเดียวกัน.

\* โดยเวรทำครัวมีวันละเวรทุกวัน และเวรซักฟอกเฉพาะวันพุธกับวันอาทิตย์  
เวรกวาดล้างมีวันละเวรทุกวัน เวรพยาบาลมีเฉพาะวันที่มีผู้เจ็บป่วย เวรจ่ายตลาดมี  
เป็นครั้งคราว เป็นต้น.

ตารางที่ 9 แสดงจำนวนผู้สำเร็จประโยคครูประกาศนียบัตร พ.ศ.2437-2460

พ.ศ.	นักเรียนฝึกหัดครูชาย	นักเรียนฝึกหัดครูหญิง
2437	3	-
2438	6	-
2439	4	-
2440	2	-
2441	11	-
2442	11	-
2443	21	-
2444	10	-
2445	39	-
2446	21	-
2447	24	-
2448	36	-
2449	26	-
2450	22	-
2451	32	-
2452	21	-
2453	26	-
2454	60	-
2455	45	-
2456	41	-
2457	16	3
2458	16	7
2459	12	3
2460	6	2

ที่มา: วารุณี โอสถารมย์, "การศึกษาในสังคมไทย พ.ศ.2411-2475" (วิทยานิพนธ์  
ปริญญาโท มหาวิทยาลัย ภาควิชาประวัติศาสตร์ วิทยาลัยวิชาการศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,  
2523), หน้า 392.



ตารางที่ 10 แสดงจำนวนผู้สำเร็จประโยคครู มุอประถมศึกษา(ชาย) จากโรงเรียน  
ฝึกหัดครูวัดควรวรนิเวศ คุรุมัธยม (ชาย) จากโรงเรียนฝึกหัดครูมัธยม  
สวนกุหลาบ คุรุมัธยม (หญิง) จากโรงเรียนฝึกหัดครูเบญจมาราชาลัย  
และคุรุมัธยมจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย พ.ศ.2461-2475

พ.ศ.	นักเรียนฝึกหัดครู ประโยคมุอ ประถม (ชาย)	นักเรียนฝึกหัดครู ประโยคมัธยม (ชาย)	นักเรียนฝึกหัดครู ประโยคมัธยม (หญิง)	นักเรียนฝึกหัดครู ประโยคมัธยมจุฬาลง กรณ์มหาวิทยาลัย
2461	11	2	5	-
2462	11	1	8	-
2463	18	5	2	-
2464	13	11	10	-
2465	17	8	5	-
2466	16	10	-	-
2467	19	3	-	-
2468	10	13	26	-
2469	32	3	-	-
2470	6	21	8	-
2471	22	28	6	-
2472	23	42	4	-
2473	19	2	-	16
2474	21	37	1	12
2475	30	-	-	23

หมายเหตุ พ.ศ.2475 นักเรียนฝึกหัดครูมัธยมชาย-หญิง ย้ายไปรวมกับนักเรียนฝึกหัด  
ครูมัธยมจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ซึ่ง เพิ่ง เปิดขึ้นเมื่อ พ.ศ.2473

ที่มา: วารุณี โสธการมย์, "การศึกษาในสังคมไทย พ.ศ.2411-พ.ศ.2475" (วิทยานิพนธ์  
ปริญญาามหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,  
2523), หน้า 393.

### 3) การศึกษาของสตรีขยายสูงขึ้นถึงระดับอุดมศึกษา

แนวความคิดในการจัดตั้งมหาวิทยาลัยโคมีขึ้นมาแล้วในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยเจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี (ม.ร.ว.เปีย มาลากุล) เป็นผู้เขียนโครงการศึกษาระดับสูงทดแทนโรงเรียนใน ปี พ.ศ.2441 โดยจัดให้เป็นการศึกษาชั้นสูงสุดเรียกว่า "สากอวิทยาลัย" โดยจะรวมมหามกุฏราชวิทยาลัย และราชวิทยาลัย ตลอดจนโรงเรียนแพทย์และวิทยาลัยอื่น ๆ เข้าด้วยกันเพื่อจัดเป็นการศึกษาในระดับนี้โดยจะเรียกมหาวิทยาลัยแห่งแรกว่า "รัตนโกสินทร์สากอวิทยาลัย"<sup>80</sup> แต่ความคิดนี้ไม่สำเร็จเพราะไม่ได้รับความเห็นชอบจากเสนาบดีกระทรวงต่าง ๆ เมื่อเขาที่ประชุมและต่อมาในปี พ.ศ.2453 เจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดีได้อธิบายความคิดที่จะจัดตั้งมหาวิทยาลัยขึ้นมาอีก ถัดจากกรมวังคมาทูลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวคนหนึ่งว่า "ถึงเวลาแล้วที่จะต้องจัดการศึกษาในระดับอุดมศึกษา แต่ก็ไม่สามารถจัดได้เพราะไม่มีเงินที่จะจัดโดยเสนอว่าทางที่คิดทำจะสำเร็จโดยควรมำเงินส่วนที่เหลือจากการสร้างพระบรมรูปทรงม้ามาจัดสร้างและใช้จ่ายในกิจการของมหาวิทยาลัย"<sup>81</sup> และต่อมาพระองค์ได้สถาปนาโรงเรียนฝึกหัดข้าราชการพลเรือน (โรงเรียนมหาดเล็กหลวงเดิม) เป็นมหาวิทยาลัย ซึ่งแนวความคิดในการที่จะจัดตั้งมหาวิทยาลัยนี้ได้รับการคัดค้านจากเสนาบดีผู้ใหญ่หลายคน เช่นสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอเจ้าฟ้ากรมพิณูโลกประชานารถ ดังกับกล่าววว่า

... การเป็นมหาวิทยาลัย (University) ก็เป็น Idea ของฝรั่งมากเกินไป ควรเปิดเป็น School of Science มีแผนก กฎหมาย ปกครองและเพาะปลูก เจริญนิยมเปิดรับนักเรียนเข้าไปโดยไม่กำหนดพระกรุณาคุณผู้รับราชการ จะบ่อนุให้เขาเรียนสะดวกก็โคโดยดี วาเป็นการเลี้ยงบุตรผู้รับราชการ ไม่ใช่รับคนเป็น class, เชื่อมั่นว่า Monarchy จะอยู่โคควาย Democracy ก็อมีแต่เจ้านายและคนสำคัญ...<sup>82</sup>

<sup>80</sup> กระทรวงศึกษาธิการ, ประวัติกระทรวงศึกษาธิการ พ.ศ.2435-2507, หน้า 120.

<sup>81</sup> หจข. เอกสาร ร.6ศ.4/30 คำกราบบังคมทูลพระยาวิสุทธิสุริยศักดิ์ เรื่องสถาปนาโรงเรียนข้าราชการพลเรือนเป็นมหาวิทยาลัย, 23 ธันวาคม 2453).

<sup>82</sup> หจข. เอกสาร ร.6 ศ.4/30, คำกราบบังคมทูลของพระเจ้าอนงยาเธอเจ้าฟ้ากรมพิณูโลกประชานารถ เรื่องโรงเรียนข้าราชการพลเรือน, (26 ธันวาคม 2453).

จากพระราชดำริดังกล่าว พระองค์ทรงหวังคึงนั้ก็ขอให้จัดหรือให้เปิดโรงเรียนที่รับนักเรียนแต่ละสาขาซึ่ง เปิดสำหรับประชาชนโดยทั่วไปนั้นเอง เพราะถ้าเปิดทั่วไปก็กลัวว่าจะยังไม่พร้อม แต่อย่างไรก็ตามพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสถาปนาโรงเรียนข้าราชการพลเรือนของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวพร้อมกับพระราชทานที่ดินส่วนพระองค์ค่าบดกุสิด ให้เป็นที่ตั้งของโรงเรียนนี้และได้วางแนวปฏิบัติในการรับนักเรียนโดยแบ่งประเภทของการรับเป็น 3 ประเภทคือ

1. นักเรียนสังกัดกระทรวง โดยเจ้ากระทรวงส่งมาเรียนจบแล้วเข้ารับราชการในกระทรวงนั้น ๆ
2. นักเรียนหลวง ไม่ต้องสังกัดกระทรวงใด เป็นคนฉลาดหลักแหลมซึ่งพบที่เรียนจะไ้เข้ามาเรียนโดยไม่เสียเงินหลวง เมื่อเรียนจบแล้วจะเข้ารับราชการกระทรวงใด ๆ ก็ตาม .
3. นักเรียนสมัคร นักเรียนที่สมัครเข้ามาเรียนไม่มีสังกัดเมื่อเรียนจบแล้วจะไปรับราชการที่กระทรวงใดก็ได้แต่จะต้องเสียค่าเล่าเรียน<sup>83</sup>

สำหรับจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย แรกจัดทั้งมี 4 คณะคือ\*

1. คณะแพทยศาสตร์
2. คณะรัฐประศาสนศาสตร์
3. คณะวิศวกรรมศาสตร์
4. คณะอักษรศาสตร์และวิทยาศาสตร์<sup>84</sup>

<sup>83</sup> หจข. เอกสาร ร.6ศ.4/59 รายงานการประชุมสภาจัดการและกรรมการที่ปรึกษาโรงเรียนข้าราชการพลเรือน (24 มกราคม 2453) อ่างใน มนุญฉาโรจน์, "นโยบายการจัดการศึกษามัธยมพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว" (ปริญญานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2521), หน้า 90.

<sup>84</sup> เรื่องเดียวกัน.

\* การเปิดสอน เปิดครั้งแรก 4 คณะ แต่วิชาที่สอนมี 8 แผนกวิชาคือ  
1) ปกครอง 2) กฎหมาย 3) การทูต 4) การช่าง 5) การแพทย์ 6) การเพาะปลูก 7) การทาสาย 8) การเป็นครู

จากการเริ่มต้นจัดครั้งแรกปรากฏว่ายังไม่สามารถรับนักเรียนที่จบ  
ชั้นมัธยมปีที่ 8 เขาเรียนตามที่กำหนดได้ จึงถอนตัวโดยรับนักเรียนชั้นสูงที่สุดตอนนั้นคือ  
นักเรียนชั้นมัธยมปีที่ 6 เขาไปศึกษาในชั้นประกาศนียบัตรก่อน และต่อมาเมื่อมีความ  
พร้อมจึงเปิดรับนักเรียนชั้นมัธยม 8 ต่อไป ประกอบกับในช่วงนั้นมหาวิทยาลัยได้รับความ  
ช่วยเหลือในด้านการเงินและผู้เชี่ยวชาญจากมูลนิธิร็อกกีเฟลเลอร์ก็เข้ามาช่วยเหลือ  
ทางด้านการศึกษา ซึ่งมีอัตราการผลิตต่อคนที่สูงมาก<sup>85</sup> นอกจากนี้แล้วพระราชบิดา  
คือกรมหลวงสงขลานครินทร์ก็พระราชทานพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์ในการช่วยเหลือ  
จัดตั้งมหาวิทยาลัยนี้ด้วย โดยเฉพาะคณะแพทยศาสตร์ ทำใหมหาวิทยาลัยสามารถดำเนินการ  
และสามารถผลิตนักศึกษาจนถึงชั้นปริญญาได้ และในระยะแรก ๆ ของการเปิด  
มหาวิทยาลัยนี้ผู้เรียนในมหาวิทยาลัยจะเป็นชายล้วน อาจเป็นเพราะว่า

- 1) ในระยะแรกๆของการจัดตั้งมหาวิทยาลัย โดยสถาปนาจาก  
โรงเรียนข้าราชการพลเรือนจะมีแต่เด็กนักเรียนชายเท่านั้น
- 2) คำนิยมเกี่ยวกับการรับเด็กหญิง เขาศึกษาเพราะผู้ปกครองและ  
พ่อแม่ของเด็กหญิงจะให้เด็กหญิงเขามาศึกษายังไม่เห็นความจำเป็นที่จะให้เด็กหญิงได้  
ศึกษามากๆหรือถึงขั้นสูง ๆ ของการศึกษาแต่เพียงให้รู้จักพอแล้ว

แต่อย่างไรก็ตามในพ.ศ.2470 จึงเริ่มมีการรับนิสิตหญิงเข้ามาเรียน  
ในมหาวิทยาลัยในสมัยที่หม่อมเจ้าพันธุ์ทิพย์ เกษมศรี ทรงดำรงตำแหน่งคณบดีคณะอักษร  
ศาสตร์และวิทยาศาสตร์ ซึ่งในการรับนักเรียนหญิงครั้งนั้นนับว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญ  
ของการศึกษาในระดับสูง ดังข้อความในประวัติของ ม.จ.พันธุ์ทิพย์ เกษมศรี ที่แพทย์หญิง  
ไทยเชียง ชรรमारภักถลาวไว้ออกหนึ่งว่า

. . . หลอกระหม่อมสมเด็จพระราชบิดาทรงพอพระทัยในการที่ ม.จ.  
พันธุ์ทิพย์ เกษมศรี ทรงรับนักเรียนหญิงเข้ามาเป็นนักเรียนแพทย์ โดยทรงตั้ง  
พระทัยว่า ขนบธรรมเนียมประเพณีของไทยยังไม่อยากให้หญิงออกมา

<sup>85</sup>จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ประวัติจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (พิมพ์เป็นที่ระลึก  
ในวันครบรอบห้าสิบปีของการสถาปนา), หน้า 421.

ศึกษาเก่งหาผู้ชาย ยังรักและเก็บผู้หญิงไว้กับบ้าน การที่กล้าหาญที่จะ  
ในผู้หญิงมาเรียนร่วมกับผู้ชายนั้น เป็นที่กล้าหาญ และดีเหมือนกันมาก  
เพราะเป็นกฎรูกฎาทำละกล้าเสี่ยงต่อการพลิกประวัติศาสตร์...  
ขอชมเชยที่กล้าเสี่ยงเช่นนั้น. . .<sup>86</sup>

โดยครั้งแรกที่รับนิสิตหญิงเข้ามาเรียนรุ่นแรกมี 7 คน เข้ามาเรียนในคณะอักษรศาสตร์  
และวิทยาศาสตร์ในชั้นเตรียมแพทย์ ก็มีรายนามต่อไปนี้คือ

1. นางสาวฉลอง ไกรจิตต์
2. นางสาวชค นิธิประภา
3. นางสาวเต็มดวง มุนนาค
4. นางสาวไทยเชียง อรุณลักษณ์
5. ม.ร.ว.หญิงนันทา ทองแถม
6. ม.ร.ว.หญิงสงศรี เกษมศรี
7. นางสาวอำภา ยุक्तันท์<sup>87</sup>

และในการจัดตั้งมหาวิทยาลัยนี้ได้จัดสอนโดยมีผู้สำเร็จปริญญาเป็นครั้งแรก เมื่อพ.ศ.  
2473 โดยที่การจัดตั้งมหาวิทยาลัยนี้เจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดีได้เสนอโครงการ  
ตั้งแต่พ.ศ.2441 เป็นเวลานานถึง 19 ปี จึงจัดตั้งได้สำเร็จ ต่อมากิจการภายใน  
มหาวิทยาลัยก็ค่อยขยายเรื่อยๆมา และในช่วงพ.ศ.2459-2475 นี้จะเป็นการเพิ่มในรายวิชา  
และเรื่องคุณวุฒิเท่านั้น แต่คณะวิชายังคงมี 4 คณะเหมือนเดิม คือ จากตาราง 11 นั้น  
ระหว่าง พ.ศ.2459-2475 จะเปิดสอนวุฒิต่างๆคือ ประกาศนียบัตรรัฐประศาสนศาสตร์  
ประกาศนียบัตรวิทยาศาสตร์ ประกาศนียบัตรแพทยศาสตร์ ประกาศนียบัตรเกษตรศาสตร์  
ประกาศนียบัตรพยาบาลและเภสัชกรรม ประกาศนียบัตรมัธยมอักษรศาสตร์ ประกาศนียบัตร  
ครูมัธยมวิทยาศาสตร์และแพทยศาสตรบัณฑิต โดยมีนักเรียนสตรีสำเร็จการศึกษาประกาศ-  
นียบัตรพยาบาลและเภสัชกรรมเป็นครั้งแรกในพ.ศ.2561\* และสำเร็จประกาศนียบัตรครู  
มัธยมอักษรศาสตร์เป็นครั้งแรกในปีพ.ศ.2473\*\*

<sup>86</sup> ไทยเชียง ชรรमारักษ์, "เรื่องของนิสิตหญิง" จุฬาทา 50 ปี (พระนคร:  
โรงพิมพ์คุรุสภา, 2521), หน้า 79.

<sup>87</sup> เรื่องเดียวกัน.

\*ศึกษารายชื่อใด จากภาคผนวก ฉ.

\*\*ศึกษารายละเอียดจากภาคผนวก ฉ.

ตารางที่ 11 จำนวนผู้สำเร็จการศึกษาจากจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ระหว่าง พ.ศ.2459-2475

พ.ศ.	ประกาศนียบัตร รัฐประศาสนศาสตร์			ประกาศนียบัตร วิทยาศาสตร์			ประกาศนียบัตร วิศวกรรมศาสตร์			ประกาศนียบัตร แพทยศาสตร์			ประกาศนียบัตร เภสัชกรรม			ประกาศนียบัตร พยาบาล-ตติยครุฑ			ประกาศนียบัตร ครุฑชัยมอักษรสศาสตร์			ประกาศนียบัตร ครุฑชัยมหาวิทยาลัย			แพทยศาสตร์บัณฑิต		
	ชาย	หญิง	รวม	ชาย	หญิง	รวม	ชาย	หญิง	รวม	ชาย	หญิง	รวม	ชาย	หญิง	รวม	ชาย	หญิง	รวม	ชาย	หญิง	รวม	ชาย	หญิง	รวม	ชาย	หญิง	รวม
2459	23	-	23	-	-	-	23	-	23	58	-	58	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
2460	6	-	6	-	-	-	2	-	2	37	-	37	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
2461	7	-	7	-	-	-	8	-	8	30	-	30	1	-	1	-	16	16	-	-	-	-	-	-	-	-	-
2462	12	-	12	1	-	1	9	-	9	16	-	16	16	-	16	-	16	16	-	-	-	-	-	-	-	-	-
2463	11	-	11	-	-	-	4	-	4	18	-	18	-	-	-	-	15	15	-	-	-	-	-	-	-	-	-
2464	23	-	23	-	-	-	1	-	1	10	-	10	-	-	-	-	20	20	-	-	-	-	-	-	-	-	-
2465	15	-	15	-	-	-	4	-	4	6	-	6	-	-	-	-	12	12	-	-	-	-	-	-	-	-	-
2466	32	-	32	-	-	-	2	-	2	12	-	12	-	-	-	-	8	8	-	-	-	-	-	-	-	-	-
2467	19	-	19	1	-	1	4	-	4	13	-	13	-	-	3	-	7	7	-	-	-	-	-	-	-	-	-
2468	11	-	11	2	-	-	5	-	5	17	-	17	6	-	6	-	13	13	-	-	-	-	-	-	-	-	-
2469	13	-	13	-	-	-	6	-	6	22	-	22	-	-	2	-	24	24	-	-	-	-	-	-	-	-	-
2470	12	-	12	-	-	-	6	-	6	5	-	5	8	-	8	-	1	1	3	-	3	-	-	-	2	-	2
2471	3	-	3	-	-	-	2	-	2	-	-	-	-	-	3	-	24	24	-	-	-	-	-	-	18	-	18
2472	-	-	-	-	-	-	7	-	7	-	-	-	-	-	2	-	21	21	-	-	-	-	-	-	-	-	-
2473	17	-	17	-	-	-	9	-	9	-	-	-	-	-	-	-	16	16	12	4	16	-	-	-	1	-	1
2474	8	-	8	1	-	1	7	-	7	-	-	-	3	-	3	-	9	9	10	2	12	1	-	1	-	-	-
2475	-	-	-	-	-	-	6	-	6	-	-	-	1	-	5	-	16	16	17	6	23	-	-	-	1	-	-1
รวม	212	-	212	5	-	5	105	-	105	244	-	244	4	-	48	-	218	218	39	12	41	1	-	1	20	-	20

ที่มา : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ประวัติจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย พ.ศ.2459-2509 พิมพ์ครั้งที่ระลึกในวโรกาสห้าสิบปีของการสถาปนา, 26 มีนาคม 2510, หน้า 770-732.

## ปัญหาและอุปสรรคของการศึกษาของสตรี

1. ค่านิยม ในค่านิยมการศึกษาของประชาชน กรณีเด็กหญิงเรียนปนกับเด็กชาย ในระยะเริ่มแรกของการจัดการศึกษาเพื่อสตรีนั้น การศึกษาของสตรีจะเรียนปนกับเด็กชายในโรงเรียนเดียวกัน คือได้มีการจัดตั้งโรงเรียนแบบสหศึกษานั้นเอง และเพื่อให้การศึกษาแห่งชาติ ที่จะจัดขึ้นเป็นไปเพื่อราษฎรในทุกระดับชั้น และทุก ๆ ภาคให้ได้รับการศึกษา โดยเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีได้ยกตัวอย่างของการจัดที่ได้ผลดีแล้วในประเทศตะวันตก และให้เหตุผลว่าในระดับชั้นประถมศึกษา เด็กอายุ 7-14 ปี ทั้งสตรีและชายยังไม่มีความคิดและพฤติกรรมที่ส่ออันตรายในเรื่องปัญหาระหว่างเพศที่จะทำให้เกิดความประพฤติผิดรูปแบบอันถึงงาม และถ้าให้เด็กในวันนี้ได้ศึกษารวมกันแล้วจะสามารถเปลี่ยนนิสัยแบบอย่างที่ดีในเพศตรงข้าม และการสร้างโรงเรียนแบบนี้เป็นการประหยัดไม่ต้องสร้างโรงเรียนแยกออกไปอีก เพียงแต่แตกต่างกันบ้างในวิชาเรียน โดยจะให้ช่วยช่วยเรียนในคาบศิลปะหัตถกรรม และกลีกรรม ฝ่ายหญิงเรียนในคานหัตถศึกษา คานการช่างฝีมือ การขนานการเรือน เช่น เย็บปัก ถัก รอย และทำอาหาร เป็นต้น<sup>88</sup>

แต่แนวความคิดนี้ พ่อแม่ผู้ปกครองเด็กไม่เห็นด้วยเพราะยังมีความคิดเห็นค่านิยมเดิมที่ว่า เด็กหญิงไม่ควรเรียนปนกับชาย เพราะอาจจะทำความเสื่อมเสียมาสู่ตนเองและวงศ์ตระกูลได้ถ้าหากว่าบุตรของตนเองประพฤติไม่ดี ตัวอย่าง เช่นที่มณฑลพายัพ ถึงรายงานการศึกษาของหลวงอนุภาสเลิศยานุสรณ์กรรมการมณฑลพายัพที่มีไปถึงพระยาไพศาลศิลปศาสตร์ เจ้ากรมศึกษาธิการตอนหนึ่งว่า "การศึกษาสำหรับเด็กหญิงในมณฑลนี้. . . จัดให้เรียนปนกับเด็กชายเป็นการชักชวน และไม่ได้ประโยชน์เต็มที่ เพราะผู้ปกครองของเด็กหญิงมักรังเกียจและไม่ใคร่จะยอมให้บุตรหลานเรียนต่อไป เพราะเกรงความประพฤติเกี่ยวกับเพศนั่นเอง..."<sup>89</sup>

<sup>88</sup> หจข. เอกสาร ร.6 ศ.10/35 ความเห็นเรื่อง ให้เด็กชายหญิงเรียนปนกัน 16 เมษายน 2461

<sup>89</sup> หจข. เอกสาร ศข. 4/60 ขอทราบเรื่องการศึกษาสำหรับเด็กหญิงมณฑลต่าง ๆ 16 เมษายน 2457

นอกจากนี้แล้วบางครั้ง ลัทธิศาสนาที่มีผลต่อการเรียนของเด็กหญิง เช่นกรณีมณฑลปัตตานี ศาสนาอิสลาม ที่มีคามารคาหรือผู้ปกครองเด็กหญิง มีความรังเกียจ จะให้เด็กหญิงเรียนปนกับเด็กชาย โดยเฉพาะในหมู่ผู้นับถือศาสนาอิสลาม เพราะ

" . . . โดยเฉพาะเด็กหญิงนั้น (การศึกษา) เป็นที่น่ารังเกียจทั้งในทางศาสนา แต่โดยธรรมดาผู้หญิงไทยซึ่งมีอายุตั้งแต่ 12 ปีขึ้นไป จะสามารถถูกกองกับชายไม่ได้อีก เป็นคนทางศาสนาแล้วเป็นการบาปและเป็นสิ่งชั่วร้ายมาก เพราะฉะนั้นในเรื่องที่จะบังคับให้เด็กหญิงไปเข้าเรียนปนกับเด็กชาย และครูผู้ชาย เป็นสิ่งที่เป็นไปได้ยาก เหตุที่เกี่ยวของของทางศาสนาเช่นนี้จึงเป็น เรื่องสนับสนุนความไม่พอใจต่อการศึกษา . . ." <sup>90</sup>

โดยเฉพาะที่มณฑลปัตตานี หลังจากการประกาศกาศีไซพระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. 2464 แล้ว ใ้มีการเกณฑ์เด็กหญิงชายเข้าเรียนในโรงเรียน ซึ่งกรณีนี้เป็นสาเหตุของความไม่พอใจที่ทำให้ราษฎรบางส่วน โดยเฉพาะที่มณฑลปัตตานี ในเขตคามพระราชบัญญัติประถมศึกษา ถึงคำกราบบังคมทูลของกรรมการ มณฑลปัตตานี ตอนหนึ่งว่า

"- เพราะเด็กหญิงที่อยู่อยู่ในเขตคามพระราชบัญญัตินั้นเข้าหุ้พระพุทธรูป ไ้ทกราบกรานนอนแล้วว่าเป็นเหตุหนึ่งที่มีคำสั่งให้บังคับขึ้นแล้ว แต่เป็นเหตุหนึ่งที่ราษฎรพากันเกรงกลัวกันมาก . . . รวมกันคือถึงขัดขวาง เพราะเป็นข้อรังเกียจร้ายแรง" <sup>91</sup> ซึ่งปัญหาเกี่ยวกับข้อบังคับทางศาสนาในรัฐบาลไม่ได้ออกถึงรายละเอียด เพราะจากความต้องการให้เด็กชายและหญิงได้เข้าเรียนทั่วถึง กลับมาเป็นปัญหาภายหลัง ดังนั้นทางรัฐบาลเมื่อทราบข้อขัดแย้งนี้แล้ว ก็ใ้มีการขออนุญาตให้มีการเกณฑ์เด็กหญิงมุสลิมให้เข้าเรียนต่อไป แต่ทว่าความตระหนักถึงประโยชน์ของการศึกษาที่ขยายไปในแก่ราษฎรอย่างทั่วถึงโดยไม่จำกัดเพศ ศาสนา รัฐบาลจึงใช้วิธี "การจูงใจ" - โดยเกลี้ยกล่อม ให้บิดามารดาของเด็กโดยเฉพาะกำหนดให้บุตรสาวของตนเข้าเรียนหนังสือในโรงเรียน <sup>92</sup>

<sup>90</sup> หจช. เอกสาร ร.6 ม.22/14 รายงานเจ้าพระยาบวรราช ทรวง

จักราธิการมณฑลปัตตานี 21 มิย. 2466

<sup>91</sup> เรื่องเดียวกัน

<sup>92</sup> เรื่องเดียวกัน



แต่การเกลี้ยกล่อมนั้นจะทำให้ผู้ปกครอง เด็กหญิงส่ง เด็กมาเรียนนั้นไม่ประสบความสำเร็จเพราะ "ปรากฏว่าในปี พ.ศ. 2472 ก็ยังคงมีเด็กหญิงมาเรียนน้อยมากและต่อมาก็ได้เปิดโรงเรียนสอนหนังสือแก่เด็กหญิงในมณฑลนี้แต่ในช่วงแรกของการเปิดนี้ก็มีเฉพาะการสอนหนังสือมาลาญเท่านั้นยังไม่มีการสอนภาษาไทย"<sup>93</sup>

แต่เรื่องเกี่ยวกับศาสนาเป็นเรื่องละเอียดอ่อน ถ้าหากว่าทางราชการใช้วิธีการบังคับกวาดล้างมากเกินไปก็จะส่งผลกระทบต่อความรู้สึกของประชาชนมากเกินไปทำให้รัฐบาลจำเป็นต้องผ่อนผันเรื่อยมาจนกระทั่งถึงปัจจุบัน

นอกจากปัญหาการเรียนปนกันแล้วยังมีปัญหาในเรื่องความไม่นิยมของบิดามารดาหรือผู้ปกครองไม่เต็มใจให้บุตรของตนไปเรียนยังที่ห่างไกลจากที่ตนปกครองและดูแล<sup>94</sup> ดังเช่นชาวหอจรรยากรมพลุกเกิดเรียนอามาศยโทยระยาสมบูรณ์เจ้ากรมศึกษาธิการตอนหนึ่งว่า

. . . เรื่องการส่งแลหาเด็กหญิงเข้ามาเรียนในมณฑลกรุงเทพฯ นั้นเวลา . . . นั้นหาโดยยาก เพราะผู้ปกครองเด็กในพื้นเมืองนี้ยังเขาใจผิดกั่นอยู่มาก เพียงแต่เริ่มจะตั้งโรงเรียนหญิงเท่านั้น ยังตกใจกลัวลูกสาวจะทองส่งมาในกรุงเทพฯ เสียแล้ว. . .<sup>95</sup>

2. ปัญหาในการรับนักเรียนได้ไม่ตรงตามจุดหมาย เช่นกรณีของนักเรียนฝึกหัดครูเบญจมาธราชาลัย ที่ให้แต่ละมณฑลส่งนักเรียนสตรีที่เป็นคนที่มีภูมิลำเนาอยู่ในมณฑล

<sup>93</sup> พระยาอุคตมพงศ์เพ็ญสวัสดิ์, "รายงานประจำปีราชการกระทรวงมหาดไทย ประจำปีพุทธศักราช 2471 ของมณฑลปัตตานี" เทศาภิบาล เล่ม 30 ฉบับที่ 11 พ.ศ. 2473.

<sup>94</sup> หจช. เอกสาร ศช. 53.4/4 เรื่องสขยไลประโยคครูมูลหญิง ศก 2457 (4 มิถุนายน 2487).

<sup>95</sup> หจช. เอกสาร ศช. 53.4/2 เรื่องใหม่มณฑลต่าง ๆ ส่งนักเรียนหญิงไปเป็นนักเรียนฝึกหัดครู ศก 2456 (16 เมษายน 2455 - 12 มีนาคม 2456).

นั้น ๆ ส่งเข้ามาเรียน แต่ปรากฏว่านักเรียนฝึกหัดครูสตรีที่แต่ละมณฑลส่งมามีจะเป็นบุตรข้าราชการเสียเป็นส่วนมาก ดังข้อรายงานของกรรมการมณฑลอุดรตอนหนึ่งว่า

. . . ควบคุมระเบียบการฝึกหัดครูหญิงซึ่งใหม่ณฑลเลือกเด็กหญิงส่งไปเรียนฝึกหัดครูที่กรุงเทพฯ นั้น บางมณฑลไม่เข้าใจความประสงค์ของกระทรวงธรรมการ เด็กหญิงที่ส่งไปมักเป็นบุตรของข้าราชการเสียเป็นส่วนมาก. . . . ซึ่งความประสงค์เดิมของกระทรวงธรรมการต้องการผู้มีหลักฐานพื้นเพอยู่ในมณฑลนั้น ๆ. . .<sup>96</sup> (ขอความซิคเสน-ผู้วิจัย)

โดยกระทรวงศึกษาต้องการคนท้องถิ่นนั้นๆ เพราะ "เมื่อสำเร็จมาจะได้กลับมาเป็นครูตามถิ่นฐานเดิมของตนอย่างแน่นอน ถ้าเป็นบุตรข้าราชการซึ่งมารับราชการอยู่ชั่วคราวเมื่อบิดาย้ายไปตามมณฑลหรือกลับกรุงเทพฯ เสียแล้ว ก็จะต้องย้ายตามผู้ปกครอง"<sup>97</sup> และจะเป็นการเสียประโยชน์ของมณฑลคือไม่โคครูหญิงตามมุ่งหมาย หรือมีการขายนักเรียนฝึกหัดครูของมณฑลต่างๆ มาเป็นนักเรียนฝึกหัดครูกรุงเทพฯ เช่นกรณีนายเชื้อ ภมรภัก ขอย้ายนางสาวมณีนักเรียนฝึกหัดครูมณฑลนครสวรรค์มาเป็นนักเรียนฝึกหัดครูมณฑลกรุงเทพฯ เป็นต้น<sup>98</sup>

แต่ในการเลือกเด็กที่จะละเว้นบุตรของข้าราชการก็ทำได้ยากเพราะว่าเด็กหญิงของแต่ละมณฑลที่พอมีความรู้บางส่วนมากเป็นบุตรของข้าราชการมากกว่าชาวบ้าน (ซึ่งยังไม่ค่อยนิยมที่จะส่งบุตรของตนมาเรียนเท่าใดนัก) มณฑลต่าง ๆ ก็ต้องส่งเด็กที่

<sup>96</sup> หจข. เอกสาร ศธ.53.4/1 เรื่องตั้งโรงเรียนฝึกหัดครูหญิงขึ้นที่กรุงเทพฯ กระทรวงศึกษาธิการส่งระเบียบการมาให้ทราบและให้คัดเลือกนักเรียนหญิงส่งไปเรียน (16 เมษายน-15 พฤษภาคม 2456)

<sup>97</sup> เรื่องเดียวกัน.

<sup>98</sup> หจข. เอกสาร ศธ.53.4/36 เรื่องนายเชื้อ ภมรภัก ขอย้ายนางสาวมณีนักเรียนฝึกหัดครูของมณฑลนครสวรรค์มาเป็นนักเรียนฝึกหัดครูกรุงเทพฯ ศก.2462.

เป็นบุตรของข้าราชการมาเรียน ซึ่งในสมัยนั้นเป็นปัญหาที่ลอคเพราะข้าราชการโยกย้ายไปตามที่ต่างๆ ทำให้รัฐทองเสียครูที่จะออกไปสอนตามมณฑลต่าง ๆ เมื่อครูจากสวนกลางลงไปไหนเลย และครูในมณฑลที่ลงไปเรียนก็ไม่ไต่กลับที่เดิมทำใหม่มณฑลนั้นขาดครูผู้หนึ่ง การศึกษาของหญิงก็ขยายไปอย่างช้า ๆ การกระจายทรัพยากรบุคคลไปยังท้องถิ่นต่าง ๆ นั้นปัญหามานานแล้ว และยังคงมีปัญหาเรื่อยมาจนกระทั่งปัจจุบัน"

3. การจัดการเรียนการสอนบางครั้งไม่สามารถผสมผสาน ระหว่าง "ของเก่า" และสิ่งใหม่ ๆ ได้ เพื่อให้เกิดประโยชน์มากที่สุด แต่การเรียนการสอน เป็นการมุ่งสอนเฉพาะสิ่งใหม่ วิชาการที่ทองการใหญ่เรียนไคร้ กรณีของเด็กหญิงที่ให้เรียนวิชาเย็บปักถักร้อย อาชีพดั้งเดิมก็จะถูกลืมไป เช่นกรณีของมณฑลสุราษฎร์ ทั้งคำกล่าวรายงานของเทศบาลมณฑลสุราษฎร์ว่า

"... แคว้นชาติตกรรรม สำหรับนักเรียนหญิงซึ่งสอนกันอยู่ตามโรงเรียนทุกวันนี้ มีการสอน แคว้นเย็บปักถักร้อยอันเป็นของเกิดขึ้นใหม่ ๆ แทนที่งานวิชาช่างทุก ซึ่งคนในมณฑลนี้ทำกันมาเป็นประเพณีหลายชั่วอายุบุคคลแล้ว

"การที่มณฑลทองส่งรายงานเข้ามาส่วนกลางว่ามีนักเรียนส่งมา เรียนนั้นจะเป็นเพราะว่ามณฑลนั้นๆทองการใหญ่ไคร้ว่าที่มณฑลนั้นๆมีการศึกษาของหญิงได้จัดขึ้นแล้วจึงจะสามารถส่งนักเรียนฝึกหัดครูมาเรียนได้ ถ้ามณฑลไหนไม่ส่งมากจะมีความรู้สึกว่าค้อยกว่ามณฑลอื่นๆ เป็นต้น และนอกจากนี้แล้วการส่งบุตรข้าราชการเข้ามาเรียนก่อนเพื่อเป็นทางชักจูงให้พลเมืองเห็นถึงงามส่งบุตรของตนเองมาเรียนตามด้วย (จากการสัมภาษณ์อาจารย์สุชสนาน พงษ์พานิช 2 พฤศจิกายน 2529).

อาจารย์สุชสนาน พงษ์พานิช เป็นนักเรียนฝึกหัดครูหญิงของมณฑลจันทบุรีไปเรียนครูที่โรงเรียนเบญจมราชาลัย เมื่อพ.ศ. 2470 และเมื่อเรียนครูสำเร็จก็กลับมาเป็นครู ส่วนโรงเรียนศรียานุสรณ์ โรงเรียนหญิงมณฑลจันทบุรี เมื่อ พ.ศ. 2472.

"สัมภาษณ์ ม.ล.ปิ่น มาลากุล, 20 ตุลาคม 2529.

ส่งแก่ครูจะเสื่อมทรามไป เด็กหญิงชั้นหลัง ๆ นี้ โดยมากมิใคร่จะได้อ่านหนังสือ  
 เล่าเรียนไว้นานแล้ว การทอดทิ้งของหญิงไทยในมณฑลนี้ จะเสื่อมสูญไปเสีย  
 โดยเร็ว จึงเห็นว่าจะคิดบำรุงเด็กหญิงในชั้นนี้ และชั้นหลังให้ใคร่รับมรดก  
 วิชาช่างทุก . . .<sup>99</sup>

จากปัญหาดังกล่าวนี้ว่ามีความสำคัญต่อการจัดการศึกษาเป็นอย่างมาก  
 เพราะว่าอาชีพที่เกิมนั้น ๆ ของสตรี เมื่อจัดการศึกษาให้แก่สตรีแล้วควรที่จะพัฒนาอาชีพ  
 นั้น ๆ ให้ดีขึ้นกว่าเดิม และคงรักษาของเดิมเอาไว้มากกว่าที่จะละทิ้งอาชีพนี้ไปเสีย

4. มีความขัดแย้งกันในการทำงาน เช่น การขัดแย้งกันของข้าราชการ  
 กระทรวงมหาดไทยกับกระทรวงศึกษาธิการ ทำให้การปฏิบัติงานไม่ใคร่ผลเต็มที่และงาน  
 ด้านการศึกษา ขยายไปไต่ไม่เท่าที่ควร ดังเช่น คำปรารภของเจ้าพระยาพระเสด็จ  
 สุเรณพราชิมพิที่ต่อมขอขานของสมเด็จพระเทพศิรินทราบรมราชินี กรมสร้างโรงเรียน  
 สตรีตามหัวเมือง ตอนหนึ่งว่า

การศึกษานั้นเป็นหน้าที่ของกระทรวงธรรมการ เมื่อมหาดไทยจะแยกทำ  
 ก็ไต่ทำไปโดยลำพัง มณฑลมหาดไทยในเทศาภิบาล เทศาภิบาลในเรา ซึ่ง  
 เรายังไม่มีหน้าที่ ที่จะรองรับศึกษา ควบเป็นไมใช่กิจของเราที่จะไปรับทำ  
 งานมหาดไทยจะทำควย ความขาดเราอีกเป็นอีกส่วนหนึ่ง มหาดไทยกับเราจะ  
 พูดยกันตรง ซึ่งมหาดไทยมีใคร่ทุกกับเราเช่นนี้ หน้าที่ของเราจะทำไม . . .<sup>100</sup>

5. ปัญหาการขาดงบประมาณสนับสนุนอย่างแน่นอนในการจัดงบประมาณที่  
 กระทรวงศึกษาได้รับจะน้อยมากเมื่อเทียบกับกระทรวงอื่น ๆ ทั้ง ๆ ที่งานทางด้านการศึกษา  
 ศึกษาช่วยตัว และงบประมาณที่ไต่ยังแจกกระจายไปอีกเป็นแต่ละกรมกองต่าง ๆ  
 โดยเฉพาะในส่วนกลางของสามัญศึกษาแล้วยังขาดมาก และงบประมาณที่ไต่มีลักษณะรวม ๆ  
 เช่น งบทางด้านการศึกษาที่ไต่ไต่แยกไปว่า งบให้แก่การศึกษาระดับใด เช่น งบสำหรับ  
 ประถมศึกษา หรือมัธยม หรืออุดมศึกษา

<sup>99</sup> หจข. เอกสาร ศธ. 44/26 มณฑลสุราษฎร์สงครายงานประจำปี พ.ศ. 2459  
 (18 กันยายน-23 พฤศจิกายน 2460)

<sup>100</sup> หจข. เอกสาร ศธ. 54.3/23 เรื่องสมเด็จพระพันปีหลวงพระราชทานเงิน  
ให้แก่กระทรวงมหาดไทยสร้างโรงเรียนสตรีตามหัวเมือง.

ในส่วนของการศึกษาของสตรีก็เช่นเดียวกัน โรงเรียนสตรีที่ตั้งขึ้นมักจะไม่ใคร่ได้งบประมาณมาช่วยนัก นอกจากได้รับเงินในการบริจาค หรือการเห็นความสำคัญของการศึกษาของสตรี เจ้านายหรือพระบรมวงศานุวงศ์อุทิศทุน เป็นต้น เช่น การจัดตั้งโรงเรียนสตรีขึ้นที่มณฑลปัตตานี ได้รับการช่วยเหลือทางการเงินโดยโรงเรียนไค้เปิดสอนครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. 2456 มีนักเรียนเริ่มแรก 40 คน เป็นต้น<sup>101</sup> นอกจากนี้แล้ว สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ ไค้บริจาคทรัพย์ ส่วนพระองค์สร้างโรงเรียนสตรีเฉพาะจากการที่พระองค์ทรงคำนึงถึงสถานภาพของสตรีชาวหัวเมืองว้ายบงพรอง กำนัน วิชาการ และความรู้กว้างสตรีในกรุงเทพฯ<sup>102</sup> และพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานเงิน 50,000 บาท เพื่อสร้างโรงเรียนสตรีตามหัวเมืองต่าง ๆ อยางในกรุงเทพฯ โรงเรียนที่จัดสร้างขึ้น ไค้แก่ โรงเรียนราชินีบูรณะ ไค้ฉนวนครไชยศรี ซึ่งเป็นโรงเรียนประเภทโรงเรียนกลางวัน และรับนักเรียนประจำ

<sup>101</sup> ไซ. เอกสาร ร.6 ศ.4/12 เรื่องถวายพระฤกษ์ในการที่พระยาเกษานุชิต และภรรยาไค้เป็นหัวหน้าจัดตั้งโรงเรียนสตรีขึ้นที่มณฑลปัตตานี

<sup>102</sup> ไซ. เอกสาร ศบ.54.3/23 เรื่อง สมเด็จพระพันปีหลวงพระราชทานเงินให้กระทรวงมหาดไทย สร้างโรงเรียนสตรีตามหัวเมือง

\* เงินที่ทรงพระราชทานสำหรับให้กระทรวงมหาดไทยจัดสร้างโรงเรียนสตรีใน 3 มณฑล คือ

- มณฑลกรุงเก่า	20,000 บาท
- มณฑลนครไชยศรี	20,000 บาท
- มณฑลราชบุรี	10,000 บาท

และไป-กลับ<sup>103</sup> และโรงเรียน "จอมสุรางค์อุปถัมภ์" ในเขตหลวงเก่า<sup>104</sup> โดยสอนนักเรียนตั้งแต่ชั้นประถมปีที่ 1-ชั้นมัธยมปีที่ 3 และต่อมา พ.ศ.2475 ได้ขยายถึงชั้นมัธยม 5 เป็นต้น<sup>105</sup> นอกจากนี้แล้ว สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมหลวงเทษภุรี และสมเด็จพระพันวัสสา มาตุจฉาเจ้า ไททรงพระราชทานเงินสร้างโรงเรียนสตรีประจำจังหวัดสระบุรีขึ้น คือ โรงเรียนสหทัยหญิง<sup>106</sup>

นอกจากนี้แล้วในเขตพระราชบุรี ยังได้สร้างโรงเรียนสตรี โดยนำเงินที่ได้จากการเรียไรมาสร้าง ดังจดหมายของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี ถึงมหาเสวกเอกพระยาจักรีปราณีศรีศิลาวิสุทธิ เกี่ยวกับการสร้างโรงเรียนสตรีว่า

... กวเขตพระราชบุรีมีใบขอมาว่าผู้ว่าราชการจังหวัดเทษภุรี ได้เรียไรเงินจากราษฎรไทเงิน 2,700 บาท จึงไทจัดสร้างโรงเรียนสตรีขึ้นที่จังหวัดเทษภุรี กอสร้างแล้วเสร็จไทบริจาคทรัพย์พร้อมใจกันอุทิศสวนกุศล นมเกลลาถวายแก่พระพุทธรเจ้าหลวงนิมิตหาราช และขอพระราชทานนามโรงเรียนเพื่อเป็นเกียรติยศสืบต่อไป ซาพเจ้าเห็นวาคัวแมนจำนวนเงินที่จัด

<sup>103</sup> หจข. ศบ.54.3/9 เรื่องสมเด็จพระพันปีหลวงทรงสร้างโรงเรียนสตรีประจำจังหวัดนครปฐม.

<sup>104</sup> หจข. เอกสาร ร.6 ศ.4/31 เรื่องโรงเรียนจอมสุรางค์อุปถัมภ์จังหวัดพระนครศรีอยุธยาเป็นโรงเรียนสตรีที่สมเด็จพระพันปีหลวงทรงสร้างขึ้น (30 ธค. 2459 - 29 กค. 2462)

<sup>105</sup> หจข. ศบ.51.1/70 มณฑลอยุธยาขออนุญาติเปิดการสอนชั้น ม.4 ชั้นที่โรงเรียนสตรีประจำมณฑล (26 พค. - 7 มีย. 2475)

<sup>106</sup> หจข. เอกสาร ศบ.51.1/49 เรื่องเจ้าฟ้ากรมหลวงเทษภุรี พระราชทานเงินสร้างโรงเรียนสตรีประจำจังหวัดสระบุรี และสมเด็จพระพันวัสสา มาตุจฉาเจ้า พระราชทานที่พักครูกับพระราชทานนามว่า "สหทัยหญิง"

ก่อสร้างโรงเรียนขึ้นนี้ไม่สู้มากนักก็จริง แต่ก็ทำให้ความมั่นคง หนา  
เป็นถาวรวัตถุได้<sup>107</sup>

การที่บุคคลต่าง ๆ ทรงสละทรัพย์สมบัติเพื่อจัดสร้างโรงเรียนสตรีนี้เป็น  
ส่วนหนึ่งที่ทำให้โรงเรียนสตรีขยายตัวได้มากขึ้นนั่นเอง

การจัดการศึกษาระหว่าง พ.ศ. 2454-2475 นี้ การศึกษาโดยทั่ว ๆ ไป  
เริ่มมีจุดมุ่งหมายที่เน้นการศึกษาเพื่ออาชีพ และเพื่อขยายการศึกษาให้มากขึ้นจากโครงการ  
ศึกษาที่จัดขึ้นในสมัยนี้ คือโครงการศึกษา พ.ศ. 2456 นั้น สตรีที่เรียนจบชั้นประถมปีที่สาม  
แล้วก็สามารถเรียนต่อได้ในสายอาชีพอีก 2 ปี หรือเรียนต่อสามัญศึกษาในระดับมัธยมตอนต้น  
กลาง ปลายได้ อย่างไรก็ตามยังมีข้อบกพร่องในค่านิยมสามัญศึกษา เพราะมีเพียงวิสามัญ  
ศึกษาชั้นประถมคือประถมปีที่ 4-5 และชั้นอุดมศึกษาโดยไม่มีชั้นมัธยมศึกษา ด้วยเหตุนี้เอง  
ได้มีการแก้ไขโครงการศึกษาใหม่อีกครั้งหนึ่ง คือโครงการศึกษา พ.ศ. 2458 โดยเพิ่ม  
วิสามัญศึกษาชั้นมัธยม และสตรีมีโอกาสเรียนค่านิยมสามัญชั้นสูงได้ และสามัญศึกษาก็สามารถ  
เรียนถึงมัธยมศึกษาตอนปลายได้ ต่อมาโครงการศึกษา พ.ศ. 2464 สตรีมีโอกาสได้รับ  
การศึกษาในระบบโรงเรียนมากขึ้น และการศึกษาของสตรีก็ขยายสูงขึ้นถึงระดับอุดมศึกษา  
ในชั้นปริญญา ในคณะอักษรศาสตร์และวิทยาศาสตร์ ที่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย นับว่าการ  
ศึกษาของสตรีไทย เริ่มขยายตัวมากขึ้นนั่นเอง

<sup>107</sup> พจน. เอกสาร ร.6 ศ.4/40 จดหมายเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี เสดก  
เอกพระยาจักรีปราณีศรีวิสุทธิ 13 กรกฎาคม พ.ศ. 2464.